СЛОВО Просвіти

Без мови немає нації!

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТИЖНЕВИК **43 (1043), 24—30 жовтня 2019**

Фото Миколи Владзімірського

Павло МАКОВСЬКИЙ, президент Асоціації вихідців з України у США, може, краще за інших наших політиків розуміє роль і значення української преси у справі захисту національних інтересів держави. Тому він не лише наш постійний читач у Нью-Йорку, а й передплатив "Слово Просвіти" для наших військових на східному фронті

Війна і мир: глум, дійсність і застереження

В Україні розгортається новий майданний рух під гаслом "Ні капітуляції!". Учасники круглого столу "Формулі Штайнмаєра — НІ! Формула України — ТАК!", що відбувся 17 жовтня в Товаристві "Просвіта" ім. Тараса Шевченка (в інформагентстві "Наголос"), аналізуючи останні події, поставили собі за мету сформувати фахову експертну платформу, на якій творитиметься українська формула деокупації України. Бо так звана формула Штайнмаєра, до якої підштовхують Київ, є ніщо інше, як капітуляція. У цьому були одностайні всі учасники круглого столу: Павло МОВЧАН, голова Товариства "Просвіта", Микола ГОЛОМША, співголова громадського форуму "Українська Альтернатива", голова партії "Патріот", Володимир ВАСИЛЕНКО, Надзвичайний і Повноважний посол, доктор юридичних наук, Микола СІРИЙ, кандидат юридичних наук, Іван ЗАЄЦЬ, народний депутат України минулих скликань, Григорій ПЕРЕПЕЛИЦЯ, директор Інституту зовнішньополітичних досліджень, доктор політичних наук, Станіслав БАТРИН, кандидат юридичних наук.

— Проблема війни і миру в Україні давно переросла в європейську, навіть більше, — сказав **Павло МОВЧАН**, починаючи дискусію на винесену тему, — вона є глобальною. Ще більше вона актуалізувалася після того, як до влади на хвилі невдоволення прийшла молода "Зе-команда". Ті, хто голосував за нову владу, сподівалися, що ця тема, як і інші: соціальні, політичні, гуманітарні, — буде розв'язана так, як нас переконували з телеекранів. Але теорія профетичності, автором якої є філософ Рудольф Коен (переконував, що все вирішується на краще в майбутньому) тут не спрацьовує. Сто років тому її цинічно використали більшовики, пообіцявши народам світле майбутнє. Відкидаючи минуле, вони нав'язували нежиттєздатну модель, обіцяючи: завтра все буде прекрасно, треба тільки вирішити кілька похідних сьогодення. Що з того вийшло і яку ціну за це заплачено, ми знаємо. Щось подібне бачили напередодні останніх виборів. Щедро розсипані з телеекранів обіцянки тривалий час дезорієнтовували все українство. В результаті Україна опинилася в реальній небезпеці. З цим погоджуються всі ті, хто докладав великих зусиль для будівництва нашої держави. І сьогодні тема, яка винесена на порядок денний круглого столу, як ніколи раніше, потребує нашого глибокого і об'єктивного аналізу, спільної оцінки, більше того — конкретних висновків.

Новий майданний рух "Ні — капітуляції!", який почав розгортатися після просочування в суспільство певної інформації про формулу Штайнмаєра, точніше було б назвати "Ні — зраді!". Не треба приховувати те, що вже привідкрилося. Це зрада, і її треба іменувати саме так. Капітуляція — таке собі легеньке слово. Це білий прапор, який може дарувати життя переможеному рабові. Подібні гасла 100 років тому закінчилися дорогою на Сибір, голодоморами, великим горем для десятків мільйонів українців. Тому ця формула, яку подають нам як президента Німеччини, по суті, є путінською.

Закінчення на стор. 2

«Соловей співає» — сенсаційна документалка, яка розвінчує міфи про українську мову

Ірина ТКАЧУК
для "Слова Просвіти"

Документальний фільм "Соловей співає. Доки голос має" є абсолютно новим і водночас монументальним дослідженням проблеми мовного питання в Україні.

Автори аналізують мовну ситуацію не в звичайній, поширеній формі протистояння політичних сил, а досліджують значно глибші причини та наслідки нинішньої конфронтації довкола української мови. Автори фільму намагаються знайти відповідь на запитання: "Чому спілкуватися в Україні XXI століття українською мовою для багатьох громадян є нонсенсом, чому ці громадяни відчувають відторгення та спротив?" Щоб відповісти на це запитання, творці документального фільму занурюються вглиб історії та досліджують, об'єктивно руйнують міфи, які століттями насаджували як єдину істину щодо меж, сфер, носіїв української.

Закінчення на стор. 5

ТЕРНОВІ РУЖІ ГАЛИНИ МЕНКУШ

6

ДРУГИЙ ПОЛЮС ШІСТДЕСЯТНИКІВ

10-11

ХУДОЖНИК З ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

15

“Мета впровадження так званих Мінських домовленостей — це руйнація державності України”.

Війна і мир: глум, дійсність і застереження

Закінчення. Початок на стор. 1

Микола СІРИЙ зауважив, що суспільство, попри запевнення влади, адекватно реагує на загрози, воно робить надзвичайно правильні наголоси. Так само фахове середовище, політичні сили роблять правильні наголоси, але треба не зупинятися, а шукати нові, ефективніші форми донесення до верхів голосу суспільства, який пронизаний українськими інтересами. І цей голос має потужно звучати і всередині країни, і назовні. Бо якщо узагальнити процеси, які відбуваються, то можна сказати: всі 5 років нас тягнуть від сталих принципів норм міжнародного права, від вимог Конституції в режим домовленостей і невизначеності. Суспільству пропонують сприймати думку про те, що саме на цьому, Штайнмаєровському, шляху Україна може мати успіх. Натомість успіх може бути тоді, якщо вона у своїх діях, позиціях, висловлюваннях буде максимально близькою до норм і принципів міжнародного права, і, звичайно, вимог Конституції. Наш ворог, Росія, докладає максимум зусиль, щоб перетворити окупований Донбас (сьогодні більше говоримо про Донбас, але Крим також у контексті загальної дискусії) на закритий анклав. Завдання українського суспільства робити навпаки: відкривати цей анклав, налагоджувати зв’язки з усім світом. Чим більше вдасться відкрити, тим ближчі ми будемо до розв’язання цього складного конфлікту.

Володимир ВАСИЛЕНКО при останньому слові колеги резонно зауважив: війни! Свою справедливо критичну оцінку він висловив і щодо поширеного прес-анонсу, в якому було задекларовано створення постійно діючого громадського комітету (комісії) з цієї проблеми. Володимир Васильович виступив категорично проти створення постійно діючого комітету, адже такий орган громадськість уже створила.

— Нічого тут плодити ще якісь комітети, — сказав професор і нагадав присутнім: — У жовтні було створено “Рух опору капітуляції”. Відбулися акції, організовані цим рухом під Офісом президента, і 17 жовтня пройшла масова акція, в якій узяло участь 20 тисяч осіб. На Майдані Незалежності було ухвалено документ “Не допустимо капітуляції”. Там викладено чіткі червоні лінії, за які влада не може переходити. Зараз влада докладає зусиль, щоб фрагментувати цей громадський рух, який виступає проти капітуляції. Використовуючи різні технології, намагається переконати людей, що їм треба діяти окремо чи виступати з якимись ініціативами на підтримку влади і т. ін. Це неприпустимо в наших умовах. Сьогодні вже маємо реальний і злютований рух опору капітуляції. Якщо хтось чи якась політична сила, громадська організація чи окремі громадяни України бажають висловити свою думку і приєднатися до уже створеної структури, будь ласка, вливайтеся в цей рух. Там нема жодних обмежень, жодних застережень щодо участі всіх, хто проти зради українських інтересів.

Володимир Василенко закликав усіх журналістів повідомити про створення руху “Ні — капітуляції!”. Він уже має свою електронну адресу, документи поширені в Інтернеті. Хто хоче, може туди звертатися. Первинно документ, який ухвалили на всенародному вічі, — це звернення громадськості до президента України. Його підписало дуже багато людей, відомих в українському суспільстві. Всі охочі можуть ознайомитися з цим листом і підписати його. Щодень таких підписів стає дедалі більше. Кожен із бажаючих може звертатися і пропонувати свою співпрацю з Рухом опору капітуляції.

— Це мусить бути єдиний всенародний, загальнонаціональний рух, — переконував Володимир Андрійович, — і тільки тоді ми зможемо досягти якогось успіху. Не треба плодити всякі партії, зайві громадські організації, яких у нас, слава Богу, вистачає. Хочете діяти на захист України, — приєднуйтеся до вже створеної структури.

Тепер щодо формули Штайнмаєра. Рух опору капітуляції розпочав процес напрацювання пропозицій щодо загальнодержавної позиції, яку українська делегація має захищати і обстоювати під час переговорів у Нормандському, Мінському, будь-якому іншому форматі. В принципі сьогодні досягнуто концептуальний підхід оцінки так званої формули Штайнмаєра. Ця формула, як правильно називали її всі учасники, — формула Путіна. Її Росія вперше запропонувала 5 березня 2014 року. І це зробив Сергій Лавров під час зустрічі з держсекретарем США Джоном Керрі. Саме тоді розгорталася збройна агресія проти України, Крим уже було анексовано, а на Донбасі Москва почала створювати іррегулярні формування.

Лавров хотів одержати згоду Керрі на те, щоб Україні була виставлена низка умов. Це непідписання Україною угоди про асоціацію з ЄС; відмова від вступу до НАТО; перенесення дати президентських виборів з 25 травня на пізніший термін; розробка нової української Конституції; федералізація України; надання російській мові статусу другої державної.

Фото Георгія Лук’янчука

Але оскільки не вдалося зламати волю українського народу і волю добровольців, то ці вимоги були модифіковані і упаковані в елегантніші, але неприйнятні для України положення Мінських домовленостей. Їх нав’язали Україні силою: згадаймо лишень Іловайські події! Тому Мінські домовленості з точки зору міжнародного права є не чинними. Не чинними з моменту їхнього підписання. Тож ті вимоги, що сьогодні намагаються нав’язати Україні під виглядом так званої формули Штайнмаєра, це — диктат, це — міжнародний розбій, це — грубе і цинічне порушення міжнародного права. Воно не може і не повинно бути прийняте будь-якою владою. Тим більше нашою, якщо ця влада справді українська.

Свого часу президент України Петро Порошенко був змушений поставити свій підпис під Мінськими угодами. Тому що Росія створила таку ситуацію, коли треба було зупинити навальне і стрімке просування російських регулярних військ на Донбасі. Протягом всього терміну перебування при владі Мінські угоди були для Порошенка дипломатичною пасткою, яку Україні поставила Росія. Порошенко намагався тримати двері цієї пастки відчиненими, і йому це до певної міри вдавалося. Тепер нова влада, яку очолює президент Зеленський, чомусь, ні з того ні з сього, погодилася на застосування формули Штайнмаєра. Якщо Україна дасть згоду на цю формулу, тоді двері пастки зачиняться, і Україна буде загнана у глухий кут. Вона змушена буде прийняти умови, які фактично є умовами капітуляції, які не сумісні з її статусом незалежної держави. Мусимо розуміти, що мета впровадження так званих Мінських домовленостей — це руйнація державності України. Тож розумним виходом із ситуації, який відповідає національним інтересам України як суверенної держави, яка має гідність і честь, прагне жити як вільна і незалежна країна, є відмова від Мінських домовленостей. Відмовитися як від таких, які з погляду міжнародного права були нікчемними з моменту їхнього підписання. Сьогодні вони втратили свою роль і як інструмент політичного врегулювання через системне і постійне їхнє невиконання Російською Федерацією.

На жаль, представник України (чи Путіна? — *Ред.*) в Мінську Леонід Кучма написав листа, де визнається формула Штайнмаєра. Василенко і решта учасників круглого столу вважають, що цього листа Кучма мусить відкликати як несумісного з національними інтересами України.

Нині представники влади і навіть багато пересічних громадян спекулюють на долі військовополонених. Але ж не Україна розв’язала війну! Війну розв’язала Росія, а в будь-якій війні є військовополонені. Від цього нікуди не подітися. Але спекулювати на цій темі, змушуючи Україну іти на поступки, — це і аморально, і цинічно, і протиправно, і безвідповідально. Якщо наші західні партнери вірять, що Росія хоче миру, хоче шляхом виконання Мінських домовленостей припинити агресію, то Росія мусить звільнити всіх військовополонених. Повинен діяти принцип всіх на всіх, а не вибірково.

Ще про один термін, який сьогодні використовують, це — заручники. Хто це такі? Це люди, які зі зброєю в руках воюють проти агресора. Або на боці агресора. Заручники — це також мирне населення, особи з числа цивільних, яких захопила воююча сторона — Росія. Взяття заручників є протиправним. Це воєнний злочин, який не підпадає під амністію і не має терміну давності. Тому Україна повинна вимагати, з точки зору права, їхнього звільнення. Щодо політичних в’язнів, то це власне заручники. Бо ніяких політв’язнів немає. Це — громадяни власної країни, яких переслідують за політичними мотивами. Росія захопила українських громадян під різними приводами і тепер маніпулює цим... А журналістська спільнота це проковтнула і досі продовжує неправильно тлумачити всі ці поняття.

Володимир Василенко підсумував: виходом зі становища, яке запанувало на фронті, є якнайшвидше відведення регулярних та іррегулярних формувань Збройних сил РФ від лінії фронту як тимчасовий засіб сприяння припинення вогню. Саме Росія як держава-агресор повинна йти не на розведення, а на відведення своїх військ на відстань, де ведення вогню буде недоцільним. А за тим — повне виведення всіх регулярних і іррегулярних формувань РФ з території України, включно з Кримом.

Василенко вважає, що Україна може погодитися на розміщення миротворчої місії ООН, якщо Росія сприйме ці пропозиції. Але вздовж усієї лінії сухопутного російсько-українського кордону для попередження нових актів з боку Росії, а не лише на всій території Луганської і Донецької областей. Якщо ООН і наші західні партнери бажають миру і хочуть, щоб агресія не повторювалася, вони мусять реально допомагати Україні. І це має бути чітка вимога України.

Володимир Василенко без тіні іронії зауважив, що готовий зняти капелюха перед російськими спецслужбами і російською пропагандистською машиною. Впродовж усього періоду російсько-української війни їм вдалося нав’язати багатьом українцям і українському керівництву паралельну реальність. Це на кшталт того, що “нас там немає”, “Росія не чинить збройну агресію”, “Росія є гарантом виконання Мінських домовленостей, а не стороною цих домовленостей” і т. ін. І це дійство відбувається в умовах спотвореної реальності, на яке, на жаль, іде нове керівництво України. Цього не можна допускати в жодному разі. А журналістам повсякчас треба пам’ятати, що Росія — держава-агресор. ЛНР і ДНР — це органи окупаційної адміністрації РФ.

Виступаючи в дискусії і обговоренні теми “Ні — капітуляції!”, співголова “Української альтернативи” **Микола ГОЛОМША** подав слушну пропозицію, що такі виступи на актуальні теми нашого сьогодення, такий діалог мусить бути постійним. Тоді можемо сподіватися на певні результати.

— Ми зібралися для того, — сказав він, — щоб висловити, озвучити думку суспільства, оцінку експертного середовища, державників, як повинна діяти влада, яка представляє наш народ і нас зокрема з огляду на інтереси України.

Від самого початку ми втратили орієнтир на дотримання вимог українського законодавства. Так само і міжнародного права. Візьмімо Статут ООН. Він зазначає, що якщо одна суверенна країна анексовує частину території іншої, то ця країна зобов’язана припинити будь-які дипломатичні й інші угоди, які завдають шкоди безпеці тієї країни. Що було зроблено нашою владою?

Щодо виконання владою нашого національного законодавства, Конституції — те саме. Там зазначається: як тільки ворог перетнув кордони країни, українці повинні захищатися. І вживати всіх заходів для звільнення наших територій. У нас є Збройні сили, протиповітряна оборона, достатня кількість бойових частин, щоб чинити відсіч агресору. Наша влада навіть не оголосила воєнний стан у країні або на окремих територіях, де точаться бойові дії. Тому станом на сьогодні чинний президент зобов’язаний виконати вимогу Конституції і законів України. Тобто оголосити воєнний стан на територіях, де точиться війна, не вдаватися до так званих АТО чи ООС. Бо тим самим ми самі плодимо непорозуміння.

Закінчення воєнного конфлікту — війни з Росією, вважає Микола Голомша, може бути розв’язане з чотирьох позицій: дипломатичної, мілітарної, нормотворчої і кримінально-правової.

Свої гострі оцінки і висновки щодо застосування так званої формули Штайнмаєра висловила решта учасників круглого столу “Формулі Штайнмаєра — НІ! Формула України — ТАК!”. За результатами дискусії ухвалили відповідну резолюцію, яку учасники підтримали одноголосно. Подібні круглі столи на зазначену тему з огляду на ситуацію в країні можуть стати регулярними і відбуватимуться у ширшому форматі.

Власн. інф.

Ганьба в «гостях» у хуцпи

Мирослав ЛЕВИЦЬКИЙ

Коли на початку травня нинішнього року у статті “Вища міра деградації” я коментував випад ведучої каналу “1+1” Наталії Мосейчук — “Мова не нагодує”, то був переконаний, що це дно, нижче якого не можна впасти. Виявляється — можна. Українці мали змогу у тому переконатися 19 жовтня 2019 року, коли на каналі “1+1” транслювався запис нової сатиричної програми Студії “Квартал 95” з пісенькою-пародією про підпал будинку екс-глави НБУ Валерії Гонтаревої. Цей акт дикого вандалізму ведучий-цинік назвав “яскравою подією”. Того ж дня запис програми з’явився на Youtube каналі “Квартал 95”, а вже наступного дня пісенька-пародія про підпал будинку з’явилася у “павутинні” як самостійний відеофайл.

Цинізму додає факт, що 20 жовтня у Гонтаревої був день народження.

Я її не захищаю, проте вважаю: не вулиця має вирішувати, чи вона винна в обвалі гривні після початку путінської окупації та в банкрутстві банків. Це мають вирішувати суди. І не ті, що залежні від Коломойського та Портнова-Путіна, а суди незалежні. Тут мусить бути голос незалежного міжнародного суду.

Запис скандальної програми відбувся 15 жовтня у палаці “Україна”. Наступного дня там відбувся цей концерт “на біс”. Зал був переповнений. І то аж ніяк не почуття гумору, як це намагаються подати “кварталівці” та їхній патрон Коломойський, а свідчення глибини деградації нинішнього ментального міщанства. І ницості тих, хто заробляє гроші та політичні рейтинги на доведеному до деградації прошарку суспільства.

Це питання не таке вже й просте, як здається багатьом авторам гострих коментарів у соціальних мережах. Не можна всіх, хто регоче на таких концертах, зводити до “стада шлунків” з обмеженими інтелектуальними потребами. Це жертви нових (витончених) — інформаційних форм деградації суспільств.

Сьогодні на перший план виходить інформаційне руйнування національної свідомості та соціальної солідарності, себто заштовхування в ментально-інформаційне гетто. Дедалі більше переконуюся, що так званий “русскій мір” є не лише російським інструментом руйнування української свідомості.

Як наслідок руйнування — на примітивні концерти йдуть тисячі, а на презентації найвидатніших майстрів літератури вдається зібрати від сили дві сотні осіб. Процитую вже згадувану в одній зі своїх статей думку про нобелевських лауреатів (з літератури), взяту з закордонних новин: Не ті стають нобелівськими лауреатами, хто має багатомільйонні наклади, а зазвичай ті, хто має наклади по кілька тисяч примірників, проте є носіями високої ідеї, яке є протиставленням дедалі більше поширених (не лише в Україні!) аморальності й політичного хамства.

Це стиль “Кварталу 95”. У ролі соліста, який “оспівував” “яскраву подію” підпалу оселі неприхованого ворога Коломойського виступав “квартальний” комік (а поза “Кварталом” людина, яка в інтерв’ю емоції підсилює російським матом) Євген Кошовий. Він у пародії на українську народну весільну пісню “Горіла сосна, палала” любувався трагедією власниці дотла згорілої оселі. Його у тому любуванні підігрівала жіноча частина Національного заслуженого академічного українського народного хору України імені Г. Г. Верьовки. Вона за згодою, а точніше, за дорученням, керівника хору погодилася взяти участь у цій виразно політичній пародії.

Про політичний скандал, у який потрапив знаковий український хор, дізнався від друзів з Facebook. Мою увагу передусім привернув запис професора Арсена Зінченка: “Не дивуюся огидній Мосейчучці-Скабєєвой. Але продажні дівки з хору Верьовки на підспівках у студії “Квартал 95”! Це край цинізму і падіння! Це ж буцім носії народної культури й етики. Де й коли в нашій класичній народній культурі глумилися з пожежі у сусіда? Кошовий і його шайка зарвалися вкрай. А скільки тупих вульгарних пик сиділо в залі й шкірилося на це видовисько! Вимагаю вибачень від керівництва хору і пояснень від міністра. Посилаю хору телеграму протесту. Пропоную це зробити всім”.

Після прочитання цієї новини я двічі дивився на Youtube запис виступу хору на концертах “Кварталу”, проте сподівався, що це непорозуміння, “кварталівці” набрали статистів з вулиці й для насмішки назвали їх славним українським хором. Хор, репутація якого базується на дуже великих іменах, таких як Анатолій Авдієвський (21 листопада відзначатиметься його 75-річчя), не може впасти так низько, аби брати участь у подібних пародіях, втішав я себе, читаючи у соціальних мережах численні слова обурення. Хоч були і слова захоплення тим, що сталося. Їхні аргументи — це маленька “подяка” за все зло, яке зробили Україні Валерія Гонтарева та Петро Порошенко за час їхнього перебування при владі.

Мої наївні сподівання розвіяв генеральний директор і художній керівник хору імені Верьовки Зеновій Корінець. Він підтвердив, що у виступі “Кварталу” таки брали участь його хористки. Хоч вони спочатку негативно поставилися до “пропозиції”, проте керівник переконав: це потрібно для справи. За словами Корінця, ідея номера належала режисерам “Кварталу”. Від імені “Кварталу” керівника хору схилив до ухвалення “позитивного” рішення колишній учасник “Кварталу”, а нині член парламенту Юрій Корявченков.

Соціальні мережі найбільше розлютив не лише факт виступу хору, а передусім те, що він продався. І то за марний гріш. З. Корінець сказав телеканалу 24, що “Квартал” заплатив тридцять тисяч гривень за виступ. Тож сума гонорару за участь у створенні враження всеукраїнського несприйняття В. Гонтаревої, а відтак моральна ціна, яку хору доведеться заплатити за участь у задоволенні прагнення Коломойського “вколоти” Гонтареву, знущально мала. Вона ніяк не компенсує тих репутаційних, а відтак матеріальних втрат, які хору доведеться заплатити за участь у чужій грі!

Великою репутаційною втратою є вже сама постановка питання (його ініціювала народна депутатка від “Європейської солідарності” Ірина Геращенко), що хор Верьовки своєю участю у глибоко аморальній програмі “Кварталу” втратив моральне право відкривати і закривати сесії Верховної Ради України. Цю ініціативу вже підтримали інші члени парламенту.

Збираючи матеріали до цього коментаря, я спочатку був налаштований дати різку оцінку керівникові хору. Як це робить велика частина учасників соціальних мереж. Проте зрозумів, що не хтивість змусила З. Корінця погодитися на затію з гонораром у 30 тисяч гривень. А бідність і страх. Хор де-факто є державною установою, проте йому катастрофічно не вистачає фінансування. Тому він змушений працювати за контактом. А з другого боку, З. Корінець усвідомив, що загострення з циніками може призвести до ще катастрофічніших наслідків. Текст, який запропонували хору, викликав у його керівника настороженість: “Нас запевнили, що це такий стьоб[1]. Вони ж з усіх стібаються — з президента, з політиків”...

З. Корінець не приховує, що при прийнятті рішення ним керував страх: “Ну як відмовиш “Кварталу? Вони за чаєм скажуть комусь зі своїх — хор Верьовки не хоче з нами працювати”... На прийняття рішення, за словами керівника хору, вплинули також і запевнення “агітаторів”, що нині вся влада в Україні в руках зе-команди, а тому ніхто не посміє зачепити хор за згоду співати разом з “Кварталом”. Це означає, що зе-команда не має наміру рахуватися з українцями як з сувереном української землі, з нашими естетичними нормами, з нашим розумінням поняття добра і зла. А дедалі виразніше натякає: час знову жити за “поняттями”, як то вже пробували ввести при Януковичу.

На жаль, залежні люди намагаються “понять” (зрозуміти), куди “вітер віє”. Історія з хором Верьовки та його керівником, який спробував на практиці довести, що “понял” напрям нових “тенденцій”, не єдина. На початку жовтня доводилося у Львові, в державній установі вирішувати

одну справу. На мою критичну репліку про тривожні тенденції чиновниця сказала, що їй, як державному службовцеві, навіть не можна слухати подібні думки. Моє зауваження, що державний службовець також повинен бути громадянином (членом громадянського суспільства), повисло у повітрі. Отже, ці дві історії — велика трагедія залежних маленьких (у громадянському розумінні) людей. Нині ця тенденція до посилення залежності (вона, як правило, — ознака тоталітарних режимів) спостерігається в Україні.

Український політтехнолог Олексій Голобуцький на своїй сторінці у Twitter обґрунтовує, що тепер “жарти” студії “Квартал 95” — “складова державної політики”. Своє твердження він базує на тому факті, що “Квартал” “повним складом, основним і запасним, разом з технічними працівниками, бухгалтерами, юристами, однокласниками, родичами й кумами бухгалтерів і юристів увійшов до вищих ешелонів влади”...

Наскільки до вироблення “нової державної політики” причетний особисто Володимир Зеленський? А зокрема до пісеньки-подарунка на уродини Гонтаревої?!

На сторінці Асоціації банківських експертів у Facebook є посилання на сторінку журналістки Соні Кошкіної, яка, посилаючись на “кварталівців”, твердить, що “Зе досі присутній у всіх чатах (...), а також вичитує всі (!) сценарії. У коментарі до цієї інформації сказано: “Тобто, якщо він (*Зеленський.* — Ред.) це пропустив, для нього це норм[ально].

Як тоді бути з заявою Офісу президента, що підпал будинку Гонтаревої — жахливий злочин, який обов’язково потрібно розслідувати?

Де була брехня: тоді чи зараз?

Тільки не потрібно робити вигляд, що “Квартал” — окремо, а верховна влада країни — окремо”.

Як далі розвиватимуться події навколо цього аморального вчинку “Кварталу”? Не можна виключати, що генеральний директор хору під тиском громадськості змушений буде подати у відставку. Однак вона (якщо відбудеться) не вплине на політичний клімат у державі. Дуже велика вірогідність, що міністри, які відкрито виступили проти витівки “Кварталу”, вважаючи її підривом стабільності всередині держави та міжнародної репутації України, а відтак впливу на інвестиційний клімат, змушені будуть піти з уряду. А це вже початок нової політичної реальності!

Олігарх Коломойський, який не приховує захоплення номером “Кварталу” про спалений будинок Гонтаревої, жорстко висловився щодо них. В його оцінці міністр розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства України Тимофій Милованов — дебіл.

Коломойський вважає: Т. Милованов після своєї заяви, що скандальний номер “Кварталу 95” може негативно вплинути на інвестиційний клімат в Україні, повинен “написати заяву про відставку, тому що це говорить про його рівень як міністра”.

Міністра культури Володимира Бородянського, який вибачився перед Гонтаревою за жарт “Кварталу 95”, олігарх назвав покидьком. “Він вибачався перед Гонтаревою. Так от: нехай краще вибачиться перед усіма потерпілими від Гонтаревої. Крім Коломойського. Тому що коли він вибачається за когось перед Гонтаревою, це означає, що він не дебіл, а покидьок”.

Очевидно, що при такій норовистості олігарха інші урядовці вирішили не дуже “світитися”. Віце-прем’єр з питань євроінтеграції Дмитро Кулеба зайняв невиразну позицію. З одного боку, він заспокоює, мовляв, “Квартал 95” та його витівки популярні лише в Україні. Себто відверту зневагу можуть сприймати лише люди з обмеженою самоповагою. З другого боку, віце-прем’єр вважає, що у світі в певних кабінетах помітять “кварталівське” безглуздя. Він не додає, що у тих кабінетах рекомендуватимуть паузу в стосунках з Україною, доки вона не наведе порядку з амбіціями і апетитами олігарха Коломойського. За твердженням В. Гонтаревої, ситуація з продажними судами та “підвішеним” “Приватбанком” — це “червона лінія”, якої демократичний світ не переступатиме.

Отже, все це великий виклик і для Володимира Зеленського, і для національно відповідальної частини українського суспільства. Чим довше зволікатимуть із прийняттям кардинального рішення, тим воно буде болючішим. Тим паче, що не всі в Зекоманді розуміють нагальність ухвалення таких рішень. Передусім назву керівника зе-уряду О. Гончарука, дії якого з урізанням пенсій, вчительських зарплат, зі скороченням видатків на оборону доводять народ до стану кипіння. Прем’єр назвав “неурядовою справою” коментувати виступи “Кварталу” і пояснювати, що “у світі дуже багато сатиричних видань, команд, у яких різний стиль. Я думаю, якби це була якась інша команда, а не команда “95 Кварталу”, то цей гумор взагалі пішов би непомічений”. І слова не сказав він про судові вироки у світі, на “жарти”, які були розцінені як національна й особиста зневага...

Прем’єрська заява значною мірою співзвучна з заявою Студії “Квартал 95”. У ній самовпевнено наголошується, що вони й далі “жартуватимуть” в обраному стилі, попри те, що він не всім політикам подобається... Співзвучність цих заяв є однією з підстав (але не єдиною), що в особі О. Гончарука маємо у прем’єрському кріслі глибоко залежну від олігархів людину.

Серед численних коментарів у Facebook з проводу останньої пісеньки-пародії “кварталівців” зупинюся на одному. Він часто повторювався у багатьох модифікаціях: такі конфронтаційні моменти свідомо закидають, аби відвернути увагу від гостріших проблем, таких, як, скажімо, продаж землі. Ця версія є глибоко переконливою...

———————————

[1] Стьоб — стиль спілкування, при якому активно, але не в агресивній формі, використовуються парадокси, іронія, насмішка та навіть знущання над співбесідником.

“Влада, яка прийме до виконання Божі Закони, заробить не тільки любов народу й історичну славу, а й нагороду від Творця”.

Словник доби. Формула

Володимир КАРАЧЕНЦЕВ

Слово “формула” зазвичай пов’язується з вченими людьми і науковими законами та регулами. Тому сприймається як щось мудре, системне. Хоч у політиці чи дипломатії, насправді, йдеться про формулювання, пропозицію. Не обов’язково обов’язкову. До обговорення. Подану з посмішкою. Інколи Мефістофеля. Формула – це не угода з підписами сторін, гарантіями, дорожньою картою. Навіть не план. Так собі — орієнтовна версія можливого підходу, скажімо, до розрулювання нестандартної (конфліктної) ситуації. Не завершення війни.

Про те, що вона отримає його ім’я, викличе суспільні контраверсійні турбуленції, гадаю, він і сам не примірковував. Бо й сама ідея — радше плагіат такої собі матричної формули, апробованої неодноразово на неозорих теренах однієї шостої. Щось на зразок Троянського коня.

ОРДЛО. А були ж Переяславська рада, УРСР зі столицею у Харкові... Придністров’я, Абхазія, Крим... Принагідно Сирія, Венесуела...

До слова, в Абхазії майже ідентична його формула не мала імені... А у нашому випадку, можливо, щоб урізноманітнити підхід чи надати солідності. Не драматичності ж? (Хоч, хто зна... Тим паче *штайн* — камінь, *маєр* — господар... “камінний господар”? Правда, Леся Українка писала про Дон Хуана, я ж натякав на Мефістофеля... Даруйте за ліричний відступ.) У схожій ситуації, коли Сталін у 1948 і 1952 роках намагався продати ідею “вільних” виборів німцям, ті (разом із західними партнерами) не прийняли пропозиції цваного кремлівця. До слова.

Ідея блефу, розводняка, може, і не належала більшовицьким спритнярам, але була доведена ними до високого рівня майстерності і масштабів. (Натомість завжди була розрахована на лохів. Два плюс два дорівнює п’ять, шість, більше? А скільки треба?)

З їхньої легкої руки ідея була активно перенесена з шулерства в практику міжнародних відносин. І в сферу військових стратегій. “Картярі” укладали військові карти, малювали неіснуючі кордони, а потім вводили війська для захисту цих кордонів чи братів, виконуючи інтернаціональний обов’язок тощо.

Сідати за стіл переговорів з більшовиками — краще одразу здаватися. Це як розпочати гру в наперстки з прибазарними пройдисвітами. Підхід і історична традиція, щодо якої ще Бісмарк резюмував: “Договір з Росією вартий не більше папірця, на якому написаний”.

Отже, формула — *чиясь* користь, *чиясь* — слабкість, *чиясь* — ненависть. Запобрикова мета — незмінна впродовж століть — розділяти і владарювати. Акти збройної агресії, втручання у вибори чи внутрішньополітичні ситуації чужих країн — референдуми, протестні акції тощо — це нормативний інструментарій політики. Для забезпечення виживання імперії. А нині — на кону збереження особистої влади і, отже, життя лідера, тож підходи й інструменти — особливо нецеремоніальні. Тому бачимо експресію майже біологічних форм виживання. Може, й агонію.

Формула — інструмент тиску на Україну. Інструмент продавлювання Росією своїх інтересів. І це зрозуміло. Як і те, що ці інтереси не збігаються з українськими. Не можуть збігатися. Бо у Росії вони мають імперський характер.

Інтереси ж України? Контроль над кордоном, репарації?

Формула — дорога до пекла, яка, звісно ж, моститься благими намірами — припинити кровопролиття. Між “братніми народами”. Підходи і “формули” щодо “українського питання” Росія формує таким чином, щоб не тільки підірвати імідж України в контексті її євроатлантичних прагнень, а й роз’єднати Захід. Надмета — кінцево переформатувати європейський простір в інтересах РФ.

Формула як інструмент розрулювання чи маніпуляцій? Власне розрахована на контингент, для якого “наш адрес — нє дом і нє уліца”. Крім того, безупинна (ненаша) пропаганда засіває добре вспушений ґрунт. Активізує компостовані нейронні зв’язки. Інформвіруси, запущені у постсовковий біогеоценоз, розмножуються перманентно. Совок завжди тягнутиме нас у світле минуле. Це також частина формули. Недекларована.

Формула — це теоретична конструкція, яка не враховує глибинних невидимих процесів дозрівання (прозрівання) нації. Не бере до уваги ідентитарних особливостей українців і росіян. Вектори розвитку. Мудро було б розмірковувати про гештальти. Пофіг.

Формула — це фіговий чи фіговий листок — наголос (на “і” чи на “о”) менше вартує. Втім, для нас важить смисл — ми інші. І отже, які — ми, така й — формула. Тобто її суть. Усвідомлюючи це, нас за імперським принципом намагаються розділяти. Творячи протистояння. Сіючи сумніви і підозри. Примножуючи безлад. Множачи президента і країну на нуль. Формула створює для цього можливості. А ми?

Окремий статус? Обов’язково. Як же ввести одразу контамінований організм у суспільний простір держави? Необхідно вводити карантин. Та чи для цього треба конституцію міняти? Треба розводити мізки з позицій ворожості, зачищати серединні території від завалів олжі, засипати окопи ненависті, стирати у душах лінії розмежування. Усе це вчинене не нами, нав’язане нам ворожою стороною, чужою імперською ідеологією. Не тільки антиукраїнською. Цілком антилюдяною. Чи погодилися б німці на участь у виборах людей, які організовували концтабори? Риторичне запитання. Я до того, що формулу треба послідовно наповнювати людяним цивілізаційним змістом. І звісно, українським. І тут консенсус у суспільстві буде реальним.

Якщо ж тверезо дивитися на конфлікт, то він вирішується просто. Усе залежить, винятково, від бажання-небажання Росії вивести своїх військових і наймитів з наших теренів. Зі зброєю. Що розводити? (Ми ж знаємо: розводять лохів!) Забрати геть! За поребрик. При подальшому тверезому розмірковуванні виразніше розумієш, що всі актори і (на)глядачі процесу також чудово це розуміють. А криваве дійство чиниться. Щоденно гинуть наші військові і цивільні. І тут потусторонність стає щораз щільнішою.

P.S. Власне не полишає запитання: формула як пошук виходу з цієї потусторонності чи для її закріплення у стадії задзеркалля? Її троянський коник в’їжджає у душу кожного. Окремі керманичі процесу вирізняються ріжками і копитцями. Придивіться уважніше! Ви подивуєтеся, упізнавши багатьох з них.

Формула начертана на лакмусовому пергаменті душ. Перевірте себе. Кожен має шанс на прозріння.

Шануймося!

Державотворчі процеси в Україні як зразок для світу

Відомий історик-аналітик з Ізраїлю, автор бестселерів “Sapiens: Коротка історія людства”, “Homo Deus” і “21 урок для XXI століття” Юваль Ной Харарі на форумі Facing the Future сказав про Україну: “Очі всього світу сфокусовані на тому, що відбувалося тут в останні два роки, і на перетвореннях, які переживає ця країна. І я думаю, що те, що тут відбувається, має велике значення для всього світу. Тому що, якщо вам вдасться побудувати процвітаючий народ, демократія назавжди стане ударною силою по всій Європі і всьому світові. Тож я дуже сподіваюся на цей успіх” (за кореспондентом bykvu.com). Справді, велика кількість заголовків статей у просторі новин свідчить про посилену увагу до нашої держави з боку всього світу, зокрема його провідних держав.

Справжнє народовладдя — коли народ сам обирає право, яким керуватиметься його держава. І українці таке право вибрали. Революція Гідности — це Революція Свідомости, Революція Духовного Поступу, це запит на життя за іншими, належними Творцю, законами — за законами Любови, які запанували на Майдані і закарбувалися в серцях тих, хто там був, як те дороге, що непорушно зберігають навіть під страхом смерти. Енергетика Майдану наближалася до райських відчуттів. І це не образ, а конкретизація стану. Коли суспільство починає жити за Божими Законами, йому даються й відповідні відчуття. Ми — народ, який першим у світі хоче, щоби його держава жила за вищими законами. І не тільки хоче, а й активно для цього діє. Діє, передусім змінюючи власне сприйняття тих духовних процесів, які почалися у суспільстві: приймає їх і докладає власну спроможність щось змінити на краще. Існує відповідальність за свої дії чи бездіяльність не тільки перед собою, іншими людьми чи історією, а насамперед перед Богом. Особливо для влади. Влада, яка прийме до виконання Божі Закони, заробить не тільки любов народу й історичну славу, а й нагороду від Творця, яка є найвагомішою. Є велика відповідальність за причетність до втрати земного життя людини чи якихось років її життя, а особливо багатьох людей через, скажімо, неякісну їжу. Набагато більшою є відповідальність за сприяння до втрати для Творця (відповідно і для громади) душі людини чи, більше того, багатьох душ. Відповідно, існує і величезна нагорода за порятунок душ загалом через духовно-ідейне виховання дітей, молоді й дорослих чи, зокрема, для прикладу, через введення у школах уроків християнської етики. Коли в школах і гімназіях світу, а відтак і в українських викладали Закон Божий, це мало настільки значний вплив, що відчувалася потужна загальна культура і мораль у суспільстві аж до середини XIX ст. не лише серед інтелігенції, а й серед селянства. Духовна освіта, яка дає ази ставлення до добра і зла, є фундаментальним чинником творення якісно нового світу. Особливо для держави, яка, як нині Україна, бере курс на утвердження першого в світі (на наш час) демократичного суспільства, що в основі свого розвитку має Закони Творця.

Багато хто засумнівається у тому, чи знаємо Закони Бога. Та ми знаємо достатньо, щоби зробити їх підвалинами свого життя не тільки на рівні окремої людини чи групи людей, як то є нині, а й на рівні державної ідеології, яка теж очікує свого народження. Їхню частину являють світові дані Мойсеєві Божі заповіді, які трактуємо узагальнено, виокремлюючи суть. До прикладу, “Шануй батька і матір твоїх” вказує на необхідність ієрархічного підпорядкування тим, хто організовує твоє життя з правдивою любов’ю, зокрема й державним структурам. Розуміння і пояснення Божих Законів — сфера богословів. Тому Церква і держава мають співпрацювати. Та коли добре подумати, то виявимо, що ми не є в невіданні Божих Законів. Бо всі вони визначаються любов’ю до Бога і людини.

На одному із запропонованих для розгляду у Верховній Раді ескізів великого герба України є напис “З нами Бог” (пропозиція Оксани Білозір). Одначе Бог зі всіма, навіть із тими, хто йде проти Нього, бо очікує на їхнє навернення і прийме їх, як тільки вони зміняться. Правильніше було б написати: “Ми з Богом”, це заявка, яка чітко вказує на вибір людини і зобов’язує її. При цьому під Богом треба розуміти Отця Вседержителя, Творця Неба і землі, видимих і невидимих світів.

Нинішні можновладці мали би навперебій старатися набрати собі не щонайбільше грошей, а щонайбільше скарбів у Всевишнього, бо це — найвигідніше і найфундаментальніше вкладення власних старань й енергії. До того ж для цього саме є унікальна можливість. Зміцнити і об’єднати нас мало би духовно-ідеологічно-інформаційне забезпечення населення (допускається відхід свідомости деяких людей, що не зуміла піднятися до відповідного рівня, але не території держави), переорієнтовування всіх гілок влади на працю для Бога й України і справедливого розподілу коштів за принципом гармонійности.

Коли йдеш вулицею і мимоволі чуєш вислів із розмови незаможної з вигляду простої людини: “Так правильно, бо так по-Божому”, розумієш, що наш народ масово переріс свою владу. І нині той займе належне місце в уряді й парламенті, хто зможе узгодити духовне і земне і повести країну до процвітання. Віримо, що наша держава саме туди і прямує. І прийде досить швидко. Треба лише оминати ями, які пропонують як щось добре. Маємо право — ні, повинні — хотіти найкращого. І матимемо його.

Анна-Віталія ПАЛІЙ,
м. Тернопіль

«Соловей співає» — сенсаційна документалка, яка розвінчує міфи про українську мову

Закінчення. Початок на стор. 1

Леся Воронюк, авторка ідеї та сценарію, продюсерка фільму “Соловей співає”: “Я дуже давно хотіла зняти цей фільм, проте не наважувалася. Адже це — не чергова документалка, це — головне кіно, з яким зіштовхуюсь кожного дня в повсякденному житті. Таксисти в Києві практично завжди запитують мене, чи я із Західної України, коли вітаюсь українською. Або в кав’ярні-магазині, коли офіціант чи продавчиня категорично відмовляються спілкуватись зі мною українською, бо вони — “корінні кияни, які завжди розмовляли російською”. І я постійно себе запитувала — доки? Доки ми житимемо в світі примусово насаджених і укорінених міфів про українську мову? Врешті зрозуміла: доти, допоки хтось не наважиться їх розвінчати. Ми це зробили. Хочеться, щоб глядач замислився, — якщо мова і справді не має значення, тоді чому протягом багатьох століть кожен із загарбників українських земель намагався передусім ліквідувати українську мову, вдаючись до витончених методів лінгвоциду?”

Автори фільму вперше в історії української документальної журналістики аналізують українське мовне питання через призму досвіду інших країн, зокрема Білорусі та Ізраїлю. Історія цих держав доводить думку про те, що мова була і особливо гостро сьогодні є одним із головних чинників національної безпеки та цілісності кожної країни, а також вирішальним чинником у стані гібридної війни, в яку втягнуто Україну.

Сергій Кримський, режисер-постановник фільму “Соловей співає”: “В наш час війна, на жаль, стала не тільки повсякденним, а й “багатоликим” явищем. І одна з її форм — інформаційна війна. Саме маніпулювання інформацією, перекручування фактів створило середовище обману, подвійних стандартів. І одним із головних об’єктів цієї війни стала мова. Фільм дає можливість розібратися в багатьох міфах, які створила війна навколо нашої мови. І дуже важливо раз і назавжди розібратися в питанні мовної самоідентифікації на конкретних фактах, аби нашому майбутньому поколінню не довелося знову доводити, хто ми”.

Новаторською особливістю фільму є його добра, неагресивна тональність. Адже завдання, яке ставила перед собою творча група, — не загострювати конфліктну ситуацію, а привернути увагу до потреби поширення правдивої історії та перевіреної інформації.

Анастасія Федченко, журналістка фільму “Соловей співає”: “Є жарт, що українська мова — найскладніша в світі, бо дехто живе в Україні десятиліттями і не може вивчити. Насправді українську мову утискали століттями, поширювали міф, що це мова не інтелігенції, а селян, за неї цькували. І коли я працювала над фільмом, укотре зрозуміла, як систематично намагалися знищити українську. І вкотре переконалась, яка вона прекрасна і сильна, наскільки нам пощастило її зберегти. Сподіваюсь, для того, хто ще не перейшов на українську, він стане додатковим приводом це зробити”.

Сергій Мартинов, режисер монтажу фільму “Соловей співає”: “Напевно, найпоширеніший міф про українську мову, який мені доводилося чути, це те, що тут (у Києві, Харкові тощо) ніхто ніколи нею не розмовляв. Цей міф стійкий, адже будувався роками, а роботи мовознавців чи істориків, на жаль, не так часто привертають увагу широких мас. Фільм дає можливість ознайомитися з дослідженнями фахівців, не вірити на слово абикому, а побачити на власні очі і почути на власні вуха докази спеціалістів, які мають змогу працювати без тиску лінії партій, як це було за радянських часів, озброїтися фактами для опору пропаганді під час сучасної російсько-української війни”.

Валентин Грінберг, оператор фільму “Соловей співає”: “Майбутнє неможливе без минулого. Але просте знання історії без розуміння і порівняння процесів нічого не варте. Наш фільм дозволяє прослідкувати цілком організований процес утисків та заборон української мови і розвінчати міфи, створені імперськими амбіціями поневолювачів”.

Творча група у складі Лесі Воронюк, Сергія Кримського, покійного Олексія Долі, Сергія Мартинова, Анастасії Федченко, Демида Єлізарова, Валентина Грінберга, Олександра Ткачука, Романа Гоменюка, Дениса Костандова, Дениса Олейніка та інших працювала над стрічкою з 2017 року.

Фільм знімався в Україні, Білорусі, Ізраїлі, США, Великобританії за підтримки благодійного фонду “Кращим бути”, ТОВ “Рома”, Чернівецької міської ради, Чернівецької ОДА, громадської спілки “Музичний Батальйон”, благодійного фонду “Коло”, Організації українських жінок у Великобританії, Навчального центру “Десна”, Інституту української мови НАН України, Посольства України в Державі Ізраїль.

Ірина ТКАЧУК

Мовна політика без політики

Володимир ФЕРЕНЦ,
м. Івано-Франківськ

Настав час невтішних парадоксів. Тому можна продовжити аналогію: “культурна політика без культури” і навіть дещо застрашливо — “національна політика без нації”. Але не продовжуватимемо у стилі Остапа Дроздова. Важливо знати, навіщо все це і як варто діяти в новій, післявиборній реальності звичайному українцеві. Напрошується слово “кепсько”, і пригадується популярний колись польський телесеріал про панів Кепських з їхнім віртуозним умінням “барложитися”. Українська справа вже кілька століть дещо кепська, але недавно ми сукупно явили перед очі світу продукт соціальної еволюції — особливий тип населення, яке сакралізує все і водночас не має потрібної для державотворення глибини віри в себе, що дорівнює показовій вірі в Бога. Таку “крамолу” не хочеться писати і читати, але маємо дивний результат нашої демократії. З нами давно творяться і творять дивні речі, і тепер саме час робити чесні висновки, передовсім стосовно нашої рідної і державної мови.

Маючи певність у собі, ми мали б осібно і всі разом стати діючим мовним законом, державницьким конституційним гарантом української мови. Але нас провели, як простаків, хитрі ідеологи компартії на пару з ідеологами всесвітнього чистогану. Так мало статися, бо наша наївність була і ще є. Вона виплекана, викатувана радянським режимом і вірою в силу закону там, де законом маємо бути ми. Мовна політика і мовні програми не мають сенсу в державі, яка ще не є нашим творінням національного духу. А ми купилися на фетиш “Закону про мови” і першу програму мовної політики держави. Навіть комуністи спершу повірили, адже не виконувати закон в ті часи було неможливо. Напевно, фраза “закони не діють” пішла у маси саме з хитро-кравчуківського ігнорування першого мовного закону як початку експлуатації рудименту народної довіри тими і сучасними, які “міліонзарабатывают”.

Ми останні могікани — наївні романтики доби “дружби народів і братства трудящих” у державі великого бізнесу. На потребу бізнесу й зросійщуємось. Недавно наша демократія дала нам у пику з вельми добрим наміром, щоб ми опритомніли і забули власний національний романтизм заради того, щоб не розсіятися по європах чи замкнутись в осібних резерваціях. Бо держава не робитиме українцям добру мовну політику. Якщо колись зможемо, то почнемо обирати у владу кращих із нас. Аж тоді непомітно станеться справедлива державна мовна політика, і над фантиками грошових знаків домінуватимуть людські цінності.

Мовна політика для більшості держав світу є незрозумілим штампом, до якого ми самі себе призвичаїли в “період культурно-національного відродження”. Цинізм сучасного моменту силоміць орієнтує нас інакше — на звичайне заможне і змістовне життя, яким живуть у Європі. Влада — це політика, а політика — це економіка, сиріч бізнес. Український президент домовлятиметься зі світом про бізнес, радитиметься з бізнесом про бізнес. Тому доля української мови і самобутності українців залежить від її бізнесової “рентабельності”. Її можна досягти двома шляхами. Перший — зробити українськомовне конкурентнішим, привабливішим, кращим. Другий — зробити конкурентно-інформаційно-бізнесове середовище України українськомовним і домінантно українськокультурним силою впертого домагання, вимоги і особистої дії. Перший шлях, хоч і гріє душу романтикам від культури, насправді не вихід. Український бізнес, за менш чисельними винятками, не зможе підтримати благородного порив під гаслом “Українськомовне краще!”. Він зародився в зросійщеному пострадянському просторі, продовжує зросійщуватися заради ширших можливостей ринку і російськомовних контактів на ринку Східної Європи. Світовий бізнес уже звик до того, що на пострадянському просторі бізнес-мовою є російська. Для того, щоб перейти на українську, бізнес повинен фінансово втратити, а на втрати без компенсації держави бізнес не піде. Держава ж компенсацію не заплатить, бо сама є кризовою, являючи з домінуючим бізнесом єдине ціле.

Тому нам підійде тільки другий шлях, не полишаючи першого як фонового. Другий шлях вимагає сили волі, думки і організованої дії, одночасного опанування правил демократії, верховенства розуму над емоцією, непідвладності приватизованому інформаційному просторові. Ми опинимось на цьому шляху, якщо рабів телевізора стане відчутно менше. Нерозумна, наївна стихія паперових протестів не допоможе, бо сила капіталу влади сильніша капіталу нації. Має бути міцна автентична громадська організація, якої ще нема та й ми ще не відчуваємо конечної потреби. Це станеться, але не скоро.

“Вона усвідомила, що бандура в її руках — то виразник душі рідного народу”.

Микола КАГАРЛИЦЬКИЙ,
письменник, заслужений діяч мистецтв України

Тернові ружі Галини Менкуш

Штрихи до творчого портрета знаної бандуристки

“Бандура для мене — це все моє свідоме життя, без неї я не могла б існувати на нашій землі. Вона — той провідник, через який я передаю свої і народу мого болі-печалі. Коли я беру бандуру, пульс життя в собі одразу ж відчуваю, пульс биття серця мого народу доловлюю. Через неї виливаю свою душу, що в ній криком кричить чи бурхливою радістю озивається. Струни самі наздоганяють одна одну, творять мелодію настрою мого й народу, повідуючи про величні або трагічні події в історії козацтва. І не тільки козацтва. Ось чому серце покликало озвучити вірші Тараса Шевченка, Лесі Українки, Олександра Олеся, Василя Симоненка, Володимира Іванишина, Василя Стуса, Дмитра Павличка, а водночас перейняти історичні думи, пісні од відомих в Україні бандуристів — у них нерв народу, а я на той нерв натикаюся і він озивається в мені звуками бандури й голосом. Виходжу на сцену і працюю з позиції, що я — дочка свого народу. Для нього співаю все те, що його й мене болить”, — зізналася мені якось Галина.

У цьому пристрасному монолозі — її сутність. Хоч і багато жінок-бандуристок з’явилося в повоєнні роки, вона стоїть поряд із професіоналами-чоловіками. В її співі й грі пульсують кобзарські традиції і передусім бандуристів-імпровізаторів, якими були Гнат Хоткевич, Іван Кучугура-Кучеренко, Георгій Ткаченко, Федір Кучеренко, Зіновій Штокалко, Василь Ємець, Євген Адамцевич, Федір Жарко, Єгор Мовчан. Вона повноцінна спадкоємиця їхнього мистецтва.

У репертуарі Галини Менкуш крім історичних, героїчних, побутових і жартівливих пісень одинадцять (!) дум безіменних творців XVII—XIX століть і сучасних авторів з наявними ознаками цього єдиного в світі епіко-героїчного жанру, що змусив світову громадськість глянути на кобзарську творчість нашого народу як на явище оригінальне й неповторне. Зазначу при цьому ще одну прикметну деталь: Галина Менкуш — музикант-професіонал і в співі, і в техніці та манері гри на бандурі. Можна було б сподіватися академізму, а отже, й належної відстані від традиційного кобзарського виконавства, спрямування його в площину мистецтва для інтелектуалів. Але цього не сталося: свій професіоналізм Галина Менкуш поставила на службу народу, на пропаганду історичного кобзарства, виявляючи в інтерпретаціях достоту героїчного, драматичного і по-жіночому ліричного, материнського: мужній голос кобзаря і пристрасний голос матері України злилися в ній. Вона народила на концертній естраді тип нового кобзаря тривожного XX віку, в співі й бандурі якого пристрасно нуртують ідеали визвольних змагань за незалежність України, за утвердження в ній волелюбного гетьманського духу, козацького демократизму. Вона, як і її звитяжні побратими кобзарі, — речниця вольності, а тому її мистецтво й лякало комуністичних керманичів, тому вони постійно тримали її під своїм недремним оком.

Цю ностальгію за трагіко-героїчною Україною Галина Менкуш, дочка хороброго вояка УПА Івана Білого, якого 1944 року разом з вісімнадцятьма побратимами оточили і розстріляли енкаведисти, і його вірної дружини, зв’язкової УПА, Ярослави Менкуш, розпочала пробуджувати в людських серцях уже з V курсу навчання у Львівській консерваторії думою “Сліпий” за поемою “Невольник” Т. Г. Шевченка. Виконувати її благословив єдиний і улюблений педагог з бандурного мистецтва Василь Явтухович Герасименко, нині заслужений діяч мистецтв України, професор, один з найталановитіших конструкторів інструмента. Ця перша в житті Галини дума, винесена на сцену Львівської філармонії 1967 року, стала пробою на виконавську самостійність, а сам виступ — своєрідним посвяченням у кобзарі і в місію, яку вони повнили, йдучи в гущу козацтва, селянства. Саме того вечора вона усвідомила, що бандура в її руках — то виразник душі рідного народу. Не забуваймо, що це був рік, коли вже відлига бралася кригою і розпочалися масові репресії волелюбної національної інтелігенції і запроторення її в спецгулаги.

Благословенним для Галини Менкуш було знайомство з Федотом Яковичем Кучеренком, кобзарем за покликанням, за посадою — вченим-секретарем Сільськогосподарської академії в Києві. Від нього вона вперше почула думу “Плач Ярославни” за Шевченком, перейняла її емоційний стрій виконання. За своїм звучанням, ладовою системою дума якнайліпше лягла на голос і душу молодої артистки. Творець мелодії думи почувався щасливим, що передав її в надійні руки. Особливо хвилююче передавала Галина звернення своєї героїні до вітру, в якому доловлювалося передчуття смерті, якщо коханий Ігор не повернеться: “Загинув ладо, я загину!” — лунало як закляття і віра в його повернення в стольний Київ. У пристрасному співі й трепетних звуках бандури далека історія озвалася сучасністю, сколихнула серця слухачів, зойкнувши болем за уярмлену більшовиками Україну.

Багато приємних хвилювань подарував Галині Менкуш 1968 року республіканський конкурс молодих виконавців — за натхненну інтерпретацію думи “Плач Ярославни” та інших композицій її, на той час уже артистку інструментальної групи знаменитого Українського народного хору імені Г. Верьовки під керівництвом Анатолія Авдієвського, було відзначено званням лауреата першої премії.

Ці пам’ятні виступи допомогли молодій виконавиці знайти своє осібне місце в непростому бандурному мистецтві — вона стає співцем мужньої, сильної, героїчної української жінки-матері. І на цьому шляху етапною стає для Галини дума про князівну Либідь. Історія появи в репертуарі бандуристки цього епічного твору доволі цікава. В якомусь журналі вона прочитала три новели про київських жінок-патріоток і загорілася палким бажанням мати в своїм репертуарі думу про князівну Либідь. Поетеса Леся Тиглій, яка свого часу присвятила молодій бандуристці чудові віршові рядки, на основі однієї з новел написала думу, використавши цілий арсенал символів, тропів, притаманних поезії XX віку. Бандуристка одразу ж звернулася з текстом до композитора Анатолія Кос-Анатольського: він ще у Львівській консерваторії (викладав у неї гармонію) не тільки виділив з-поміж інших талановиту студентку, а й палко підтримав її перші виступи на сцені, пообіцяв навіть скомпонувати для неї думу. Анатолія Йосиповича патріотичний порив твору Лесі Тиглій захопив, проте перевантаженість поезії сучасними атрибутами мисленння відстрашувала. Та все ж після тривалого листування композитор підкорився Галининому бажанню і створив-таки думу в ключі історичного епічного мелосу з вкрапленням, як того вимагали поетичні рядки, дихання музики XX століття.

Перше виконання думи відбулося у Львівській філармонії 1973 року, коли вознесіння сумнозвісного Валентина Маланчука, головного партійного ідеолога Володимира Щербицького, який топтався брудними чобітьми по всьому, що Україною звалося, сягала свого апогею. Галина знала, що ризикує, виносячи на суд львів’ян думу, але навіть не помислила відмовитись. Готуючи доньку до виступу, мама, Ярослава Михайлівна, чудова модельєрка народного вбрання, пошила та оздобила їй сукню в стилі XI століття, гармонійно поєднавши сині та золотаві кольори. Коли Галина тільки-но вийшла на кін, зала на мить завмерла, побачивши таке поєднання барв, відтак розрядилась шквалом оплесків. А коли пристрасно заспівала — одразу ж наладнала серця слухачів на патріотичний лад. На кличі-воланні “Я — *князівна Либідь! Вставайте всі, кого ще рабства пси не стережуть!”* присутні в єдиному пориві посхоплювалися з місць. Обіймаючи радісним і сумним поглядом розхвильованих слухачів, які так себе підсвідомо “видали”, дівчина зрозуміла, що це їй просто не минеться і, аби уникнути ексцесів із “ревними стражами порядку”, залишила залу філармонії з чорного виходу. Подібний сплеск почуттів слухачів на виконання “Князівни Либеді” повторився і в Москві, Ленінграді, але без утечі через чорний вихід — до мракобісся “по-українському” там влада не дійшла.

Особлива сторінка в творчій долі Галини Менкуш — пісня “Тернова ружа”. Слова Володимира Іванишина настільки її захопили, що до композитора й не зверталася — пристрасна музика сама собою вирвалася з глибини її серця і схвилювала тисячі людей. А сама Галина пережила жахний період — її позбавили права співати власну пісню, називати автора слів. І тоді це “безіменне творіння народу” понесло по Україні і по світах славнозвісне тріо “Золоті ключі” в складі Ніни Матвієнко, Марії Миколайчук, Валентини Ковальської. Аби не накликати на себе гніву маланчуківських дозорців, “Тернову ружу” до концертних програмок подруги не включали, а вхитрялися виконувати її “на біс”, як улюблену народну пісню. Слухачі все розуміли, сприймали її як власну тернову долю під п’ятою більшовиків, повторюючи про себе разом з виконавицями щемний приспів: Тернова ружа, тернова доля // Спогадом білим кружляє в небі. // Тернова доля, тернова ружа, // Іду до тебе, іду до тебе!

Так “Князівна Либідь”, як і авторська композиція “Тернова ружа”, пройшла тріумфально-трагічною сторінкою через увесь творчий шлях бандуристки. Виконувала їх, як й інші патріотичні композиції, будучи вісімнадцять літ солісткою Київської державної філармонії, не в Києві, Полтаві, Харкові (тут виносити на сцену подібні твори влада категорично забороняли!), а в сільських і районних клубах, будинках культури, далеких від політики, хоч... і там люди з порозумінням сприймали її спів.

Композитор Анатолій Кос-Анатольський написав спеціально для Галини Менкуш ще два епічні твори — “Думу про золоті віки” за Лесею Українкою та “Козацькі могили” на власні слова (вірші зродилися в серці під час перебування на місцях Берестецької битви 1651 року).

А невдовзі в репертуарі бандуристки з’явилася “Пісня полонянки” на слова Дмитра Павличка, музику композитора Володимира Губи, близька за духом до “Князівни Либеді”.

Історія народження цієї пісні-балади теж незвичайна, як багато чого в творчому житті Галини. Якось у неї відбулася зустріч із поетом Дмитром Павличком і композитором Олександром Білашем. Дмитро Васильович зачаровано слухав молоду бандуристку. “Зверни увагу, Сашко, як дивовижно співає ця дівчина!” — схвильовано вигукнув. Під враженням від цієї зустрічі Павличко написав “Пісню полонянки”, яку невдовзі поклав на музику Володимир Губа. Пісня мала була прозвучати в фільмі “Захар Беркут”, однак звідти її “пішли”, і прем’єра відбулася на сцені нинішньої Національної опери в концерті відомих кобзарів України. Пристрасні патріотичні слова поета, така ж хвилююча музика, натхненне виконання викликали захват, патріотичний порив. Рядки приспіву *“Ой не йди в неволю, молода княгине, За твою свободу святе військо гине! Горе рабам, горе!”,* як і з символічним підтекстом фраза *“Вкрила нашу землю сарана проклята”,* сприймалися відчайним воланням уярмленого українського народу. То був клич позбутися неволі.

І цю пісню-баладу було взято також під гебістський приціл. Отак Галина Менкуш у ті прокляті роки, коли червона Україна “благоденствувала”, залюлюкана більшовицькими прапорами, гаслами, забувши в непам’ятті про свій рід і коріння, про свої героїчні звитяги й трагедії в минулому, про голод 1933 року, про репресії 30-х і наступних років, взяла на себе ношу пробуджувати народ від сплячки, нагадати йому словами Василя Симоненка:

Народ мій є! Народ мій вічно буде!
Ніщо не перекреслить мій народ!

А поряд із цими патріотичними думами, піснями-баладами в репертуарі Галини Менкуш чільне місце посіли традиційні кобзарські думи. Вона була твердо переконана, що не можна називатися кобзарем, бандуристом, не маючи їх у творчому активі. І великими навчителями стали для неї кобзарі Євген Адамцевич, Єгор Мовчан, Федір Жарко, Георгій Ткаченко, яких слухала, з якими творчо спілкувалася, мистецтво яких пропускала через серце і розум. А ще надзвичайне враження на неї справили записи бандуриста з діаспори Зіновія Штокалка, у виконанні якого балади, думи й билини справляли унікальне враження. Вона раділа й почувалася щасливою, що на її очах виготовляли власні бандури її єдиний великий учитель Василь Герасименко (із сконструйованою ним бандурою артистка не розлучається впродовж свого довгого творчого життя), брати Петро, Олександр Гончаренки (перший з них, між іншим, — свекор Галини Менкуш).

Тоді, в пору творчого визрівання, активного спілкування зі своїми духовними наставниками-провідниками, артистка дійшла серйозних висновків, сформулювала для себе кредо, якому не зраджує ні на мить:

“Минуле — це фундамент з прекрасною церквою на ньому. Кращої сьогодні ми вже не збудуємо, тому шануймо свій храм, розпросторюймо його у прийдешнє. Ця культура залишиться з нами на віки. З неї маємо виходити. Кобзареві необхідна абсолютна відкритість душі. Слухачі пробачать, якщо навіть десь не та нота взята, не зовсім досконалий сам голос, однак не пробачать фальші душі. І головне ось у чому: не той бандурист, який собі грає пісню під бандуру, а той, який органічно поєднує в собі і спів, і техніку гри на інструменті, до того ж уміє імпровізувати. Дума дійде до слухачів, якщо залишить у них свою душу, а її виконавець — своє серце.

Я злилася з долею свого народу. А отже, і з його думою, історія мене боліла, болить, а дума — це і є та історія. Коли співаю думу, бачу в ній її творця — народ. Нею він передав розуміння слова, обрамленого музикою. Тут нічого ні додати, ні відняти. Що народ вистраждав у слові, музиці — оце й мушу передати”.

З таким усвідомленням і розумінням думи Галина Менкуш щоразу виходить на кін. І належить вона до бандуристів-сучасників того вищого ґатунку, в мистецтві яких минуле й сучасність тісно переплітаються, творячи художньо вражальний, переповнений емоціями образ. Як яскравий приклад можуть слугувати інтерпретовані нею думи “Буря на Чорному морі”, “Про козака-бандуриста”, “Плач невільників”, “Маруся Богуславка”, “Про трьох братів азовських”, “Про козака Голоту”. Останні три думи — вершини її імпровізаційного мистецтва. В них вона майстерно відтворює діалоги, тембральними барвами голосу переконливо характеризує своїх героїв.

Органічно також вплітаються в її репертуар історичні пісні, балади — “Ой на горі огонь горить”, “Ой крикнула лебідонька”, “Козака несуть”, “Про козака Плахту” на музику Вадима Смогителя...

Її, як зізнається, “тягне” і на створення власних композицій. В доробку їх чимало. Це і “Тернова ружа”, “Гей, Радиславо”, “Колискова”, “Джерело”, “Осене, осене” на слова В. Іванишина, і “Балада про воронів” та “Лебеді” на слова О. Олеся, і “Ой майнули білі коні”, “Лебеді материнства” на слова Василя Симоненка, і “О земле втрачена, явись”, “Ярій, душе” на слова В. Стуса (до речі, вона першою в Україні омузичила його вірші), і “Кругом неправда і неволя...”, “Гомоніла Україна” на слова Т. Шевченка і... Та навіщо все перераховувати? Відзначу лишень, що співана патріотична поезія їй легко лягає на душу і лунко відгукується в серцях слухачів.

Є в доробку бандуристки й інструментальна композиція “Весняна фантазія”. Доречно нагадати, що Галина Менкуш — перша виконавиця багатьох інструментальних творів Анатолія Коломійця, Миколи Дремлюги, Віталія Кирейка, Богдани Фільц, написаних спеціально для бандури.

Цілком природно вписалося її мистецтво і в тканину композиції історичного роману “Маруся Чурай” Ліни Костенко, яку підготувала для читання на кону наша славна майстриня художнього слова Ніла Крюкова. Пісні Марусі Чурай, що їх по ходу дійства виконує бандуристка, по-справжньому хвилюють, посилюють емоційне звучання вистави. Галина реально втілювала на сцені пісенну душу Марусі, бо майже переконана, що народна піснетвориця за природою свого таланту була бандуристкою.

Не забуваймо, скільки крові коштувала Нілі Крюковій, Галині Менкуш і авторці історичного роману Ліні Костенко спроба втілити моновиставу “Маруся Чурай” на кону, бо ж було це на самому початку застійних вісімдесятих років! Весь світ тоді захоплено привітав ляпас по обличчю, що ним прилюдно “нагородила” мужня поетка директора Київської філармонії за знущання над нею, артистками. Це він, виконуючи вказівку ЦК Компартії України, Міністерства культури, всіляко чинив опір, аби не допустити патріотичний твір Ліни Костенко на престижну столичну сцену. В широкому розумінні то був ляпас тодішній системі. Прем’єра таки відбулася — композиція пролунала громоносним вибухом, вписавши яскраву сторінку в біографії Ніли Крюкової, Галини Менкуш і в мистецьке життя України.

Так само створили напрочуд яскравий дует артистка Людмила Лимар і бандуристка Галина Менкуш у моновиставі “Відьма” за однойменною поемою Тараса Шевченка.

З літературно-музичними композиціями “Маруся Чурай”, “Відьма” виконавиці об’їздили не лише Україну, а й побували в Австрії, Америці, Канаді —і всюди їх супроводжував успіх. Вся преса відзначала, що ці дуети не просто композиційно виправдані, а й двоєдині за задумом, емоційною наснагою виконання. Для вимогливої до себе, свого мистецтва Галини Менкуш ця співпраця розкрила ще одну грань творчих можливостей.

Мабуть, пам’ятають шанувальники кіно і фільм “Пропала грамота” незабутнього актора і режисера Івана Миколайчука. Творець чудової романтичної кінострічки не побоявся опальної Галини Менкуш, доручив саме їй озвучити найвідповідальніші кадри і за це йому бандуристка вдячна. Хоч кінокартина довгі роки перебувала під забороною, та все ж, нарешті, діждалася свого зоряного часу.

Шанувальники таланту Галини Менкуш щиро зраділи появі в торговельній мережі платівки-гіганта “Ой крикнула лебедонька”, випущеної 1986 року Всесоюзною фірмою “Мелодия”, на якій звучать народні пісні, балади, думи. Українське радіо також здійснило чимало записів бандуристки для своїх фондів. Вийшли масовими тиражами аудіокасети “Галина Менкуш”, “Наша дума, наша пісня”, “Сад любові”, “Євшан-зілля”. Побачив світ збірник концертного та педагогічного репертуару “Бандуро моя мальованая” (К., 2000).

Останнім часом Галина Менкуш багато уваги приділяє педагогічній роботі, розкриваючи перед своїми вихованцями чарівний світ кобзарського мистецтва, посвячуючи їх у секрети бандурної техніки. Серед її учнів є вже лауреати міжнародних конкурсів, професіональні бандуристи-виконавці, які продовжують прекрасну школу своєї талановитої навчительки. В її класі опановують бандуру і студенти з Японії, яких педагог буквально загіпнотизувала звуками цього дивовижного інструмента, і відтепер вони чаруватимуть ним слухачів у себе на батьківщині.

Такий у стислому зарисі діапазон творчої діяльності Галини Менкуш, з 1994 року заслуженої, а з 2002-го — народної артистки України. За тоталітарної доби їй намагалися обрізати крила — не вийшло! Безуспішно силкувалися завербувати на “почесну службу” в органах КГБ — не на ту натрапили! Докладали хисту зробити її покірною більшовицькій системі – не вдалося! Стільки ж волі й духу виявила ця невеличка, але по-чоловічому витримана й загартована жінка, пристрасна пропагандистка всепереможного кобзарського духу!

Знана й шанована в Україні бандуристка Галина Менкуш відзначатиме свій ювілей, яким підсумуватиме свій внесок у розвиток кобзарського мистецтва України. Що він вагомий — жодних сумнівів. А от чи почувається вона сповна зреалізованою і щасливою в демократичній Україні, незалежність якої впродовж кількох десятиліть так свідомо і самовіддано наближала? Чи встелилася її путь замість тернових руж духмяними червоними, рожевими трояндами? Відповісти ствердно важко хоча б тому, що справжня нова демократична Україна заясніла Галині Менкуш лише з перемогою сонцесяйної Помаранчевої революції, в яку свято увірувала, отож сподівається, що її талант, творчий досвід обов’язково прислужаться в духовній розбудові нашої молодої держави.

09.07.2005 року

Незнана гордість України

Слово про Надію Сомко

В одному з попередніх чисел “Слова Просвіти” розповідалося про шедевр української художниці Надії Сомко (1916—1989) в жанрі баталістики “Бій під Конотопом”. Слушно познайомити українців і з життєвим та творчим шляхом автора.

Олена ЛЕОНТОВИЧ,
член НСПУ

Надія Сомко народилася 15 січня 1916 року в Конотопі в родині, що упродовж століть зберігала дух козацтва і пращури якої належали до козацької старшини.

Оточена історичними назвами міст (Конотоп, Батурин, Новгород-Сіверський, Путивль, Чернігів), дівчинка вслухалась у перекази старших про звитяжне минуле, роздивлялася історичну конкретику в музеї (козацька зброя, одяг тих часів і навіть крісло гетьмана Мазепи), всотувала традиції і звичаї родини, милувалася ошатним вбранням батьківської оселі: яскравими чернігівськими плахтами, килимами, вишиванками, рушниками, буянням квітів у саду, мальовничою природою (недарма багато років потому згадувала Надія: “Перші мої дитячі враження, що залишилися на все життя, — це розкішні квіти і яскраве сонце”). А ще дівчинка була оточена морем українських пісень і мелодій, які чула змалечку, зокрема й у виконанні капели бандуристів, заснованої дядьком Василем Коломійцем, і поезій другого — Павла Коломійця, талановитого поета... Як все це впливало на дитячу душу і формувало світогляд майбутньої художниці!

Навчаючись у школі і вже відчувши потяг до малювання, вона відвідувала художню студію і отримувала свої перші нагороди, ілюструючи твори Гоголя і Нечуя-Левицького і створивши панораму “Кам’яний вік”. А її картину “Ярмарок” на виставці студійців навіть придбав Чернігівський історичний музей.

Надія Сомко опановувала таїни майстерності у Харківському та Київському художніх інститутах, студіюючи малярство і архітектуру під дбайливим оком видатних професорів П. Бурачека, В. Кричевського, К. Жукова, І. Грабовського та інших. Вона накопичувала знання, формувала естетичні смаки. Подорожуючи влітку Україною, змальовувала старовинні церкви української архітектури, селянські хати та їхню оздобу.

Водночас совіцький тоталітарний режим накладав на вразливу душу гнітючі враження, незагойні рани: трагічна загибель дядька Павла Коломійця, Голодомор і винищення селянства, жорстокі репресії і розстріл цвіту української культури...

Тому, переживши з чоловіком, Сергієм Макаренком, теж художником (побралися вони перед війною), німецьку окупацію в Конотопі, вони прийняли непросте рішення: виїхати з маленьким сином у невідомість еміграції.

В Італії Надія Сомко виконувала замовлення грецьких церков, малювала ікони, в Югославії оформлювала сербську церкву, займалася станковим живописом. Дві виставки молодої художниці помітили в мистецькому житті Італії. Далі скитальський шлях привів до Аргентини. Там вона вступає в Аргентинське об’єднання художників, працює в різних жанрах, виставляється, спілкується з Віктором Цимбалом, безумовно, знайомиться з його творчим обвинуваченням і дивом “1933”, створеним ще 1934 року, що мав великий резонанс, та іншими полотнами. Її картини прикрашають музеї Буенос-Айреса, приватні колекції. Та брак рідного мистецького оточення і творчого спілкування спонукає 1960 року переїхати до США (до речі, і Віктор Цимбал того ж року попрямував до Штатів), де в той час зібралася велика українська громада літераторів, художників та науковців, центри української культури.

Творчість її набуває нового звучання, енергетики. Вона бере участь у виставках у Нью-Йорку, Філадельфії, Бостоні, Клівленді, Чикаго, Детройті, вступає до Об’єднання українських митців, бере участь у конкурсі проєктів пам’ятників Тарасові Шевченку у Вашингтоні і Буенос-Айресі. Талант архітектора розкрився в Надії Сомко в проєктуванні православної автокефальної церкви Св. Апостолів Петра і Павла в стилі козацького бароко на оселі “Верховина”. Це унікальний випадок за всю історію релігійного зодчества проєктування Божого храму жінкою!

Надія Сомко залишила вагомий творчий спадок. Працювала і в живопису, і у скульптурі, і в архітектурі. Вона віддала належне пейзажам (серед них “Ліс”, “Озеро”, “Ріка Гудзон зимою”, “Захід сонця”, “Краєвид” та ін.), натюрмортам і своїм улюбленим квітам (“Гладіоли”, “Троянди”, “Жоржини”, “Жовті хризантеми”, “Бузок”, “Гвоздики”, “Гліцинії” та ін.). Її творчість надихала Україна, бо вона панувала в її думках, за нею тужила її душа, до неї вона стриміла. Тому і є в доробку художниці й “Лісова пісня” Лесі Українки з драматичним трактуванням образу Мавки, і композиція, присвячена материнству (“Мати), і портрет української красуні в народному строї (“Великдень”).

У творчості Надії Сомко присутня й американська тематика, втілена в живописі “Слава переможцям”, присвячена перемозі американської революції 1776 р., портретні композиції відомих акторів українського походження Джека Пеленса (Палагнюка) і Майкла Мазуркі (Мазуренка), американського Джана Вейна, і в скульптурі (“Лови на мустангів” та ін.)

На 1960-ті роки припадає особливий розквіт творчої енергії Надії Сомко (ніби накопиченої за все попереднє життя), який можна порівняти лише з вибухом. Її душу, думки заполонила історія далекої Батьківщини часів Київської Русі і звитяжної боротьби за визволення України XVII століття. В ній ніби акумулювалися всі почування тих епох і дали сили на звершення найвищих задумів. Так з’явилася серія епічних полотен “Князь Олег під Царгородом”, “Іду на ви”, “Хрещення Руси-України”, “Свято в древньому Києві”, “Сватання Анни Ярославни” та інші). Але особливий творчий злет відбувся, коли художниця звернулася до героїчних сторінок історії України і в ній прокинувся талант баталіста, яким можуть захоплюватися всі баталісти-чоловіки світу! Їм передували наче прелюдія картини “В’їзд Богдана Хмельницького в Київ” та “Іван Мазепа в Св. Софії в Києві”. Вслід за ними художниця здивувала світ унікальними полотнами “Бій князя Ігоря з половцями”, “Оборона святині”, “Наступ”, “Атака”, “Богун”, “Перемога гетьмана Виговського” та ін.). І серед них невмирущим вогнем сяє полотно “Конотопський бій”!

Мистецтвознавці відзначали притаманний її полотнам “надзвичайний динамізм, блискучу композицію й багатство барв”.

Але Надії Сомко ніби мало було живопису, і вона звернулася до скульптури. В її трепетних, але міцних руках ожили композиції “Богдан Хмельницький”, “Запорожці”, “Перемога”, “Тарас Бульба”, “Козак Мамай”, “Козак на коні”, “Прощання”, а також “Князь Олег”, “Бій князя Святослава з хозарами”, “Князь Ігор” та ін.

І все це сталося в одне десятиліття! Надія Сомко щедро збагатила українську мистецьку скарбницю завдяки поєднанню досконалої техніки, кипучого темпераменту, української живописної школи, високого патріотизму.

Мисткиня жила з Батьківщиною в душі, надихалася нею і творила для України.

Гордість українського мистецтва повинна стати знаною.

“У театрі потрібно не тільки сміятися, інколи слід подумати й попереживати”.

Українська драма у Франції

Сучасний український драматург Неда Неждана нещодавно побувала у Франції, де долучилася до кількох проєктів, що сприяють поглибленню українсько-французьких культурних зв’язків.

Про творчість письменниці більшою чи меншою мірою вже знають принаймні у 20 країнах. Іноді це були постановки п’єс у театрах, іноді публікації, участь у міжнародних конкурсах та фестивалях. Серед знакових подій останніх років — по дві постановки в Туреччині та Австралії, сценічне читання однієї з п’єс, присвяченої російсько-українській війні, у Португалії. Ця п’єса — “Загублені в тумані” — здобула перемогу на конкурсі “Коронація слова”, однак досі не поставлена в жодному українському театрі.

— У Франції нещодавно відбулося дві дуже важливі для української драматургії і України загалом події, — розповідає Неда Неждана. — Це перша повнометражна прем’єра французькою мовою п’єси “Майдан Інферно” (це перше втілення української п’єси французькою мовою у Франції. Досі була лише постановка Володимира Винниченка 1940 року, але вона була українською мовою в діаспорному театрі).

Це моя п’єса про Майдан, яку писала переважно у Франції, а ще подорожуючи Європою: під час бієнале “Нові Європейські П’єси” у Вісбадені (Німеччина), Генеральної Асамблеї Євродрами в Пріштні (Косово) та в Македонії. Зміст у неї український, а контекст — міжнародний.

П’єсу спершу опубліковано у Франції. Перше сценічне читання на фестивалі “Європа театрів” відбулося у Парижі, а потім ескізна вистава (представлений не весь твір, а його дайджест) на Міжнародному фестивалі політичного театру “Етранж Етранжи” в Ліоні два роки тому.

Після цього режисер сценічної версії Клеман Перетятко шукав можливостей і партнерів, аби поставити повнометражну виставу. Одним із них став Національний центр театрального мистецтва імені Леся Курбаса. А перша презентація проєкту відбулася в рамках міжнародної конференції, присвяченої Революції гідності в Центрі Курбаса.

Аби зануритись в український контекст, французькі актори Амандін Венсон і Антоні Льєбо відвідували Музей Майдану, спілкувалися з учасниками протестів, аби краще зрозуміти ті події. До них приєднався і Сімон Жуанно.

Після цього був проміжний показ у Ніцці (40 хвилин). Якщо ліонська вистава була суто драматична з мандрівкою по різних приміщеннях театру, то ця відбувалася вже на сцені. Але вона була наполовину драматична, наполовину — маріонеткова. Тобто, актори грали на сцені разом з маріонетками.

Перша версія маріонеток була більш реалістичною. Тобто, обличчя маріонеток шукали серед протестувальників. А потім вирішили відмовитися від цього. На першому показі зробили порожні обличчя і зрозуміли, що це краще. Адже дозволяє глядачам уявити себе на місці того чи того персонажа. В результаті ж виникла третя версія цих маріонеток з обличчями, подібними до українських ляльок-мотанок. Клеман Перетятко надихнувся з одного боку ідеєю з абстрактними обличчями, а з іншого — українським вертепом, бо п’єса була написана подібно до вуличної містерії, де є інтермедії, можливість використання маріонеток і масок.

Прем’єра вистави відбулася на найбільшому світовому фестивалі театрів маріонеток у Шарлевіль-Мезьєрі (Франція). До речі, поняття маріонеток для французів ширше ніж для українців — так вони називають будь-які предмети, використані у театрі як персонажі (тіні, ляльки і власне маріонетки).

Вистава стала спільною продукцією фестивалю і ліонської театральної компанії “Колапс”. Її показали в основній номінації на великій сцені, а це важливо для рейтингу вистави. Цікавою була реакція глядачів і професійних спільнот. Її позиціонували з недавніми протестами “жовтих жилетів” у Франції. Тобто, ця тема стала ближчою для французів, ніж тоді, коли відбувався Майдан. З іншого боку — це дало поштовх до більшої уваги до України, зацікавленості українською революцією, загалом ситуацією в нашій державі. Починається вистава кривавою суботою, тобто переходом Євромайдану у, власне, Майдан. Фінал відкритий — це напад Росії на Україну.

Режисер запропонував потрійний світ — маріонеток, де відбуваються реальні події, світ масок, подібних до аватарок фейсбуку, а також внутрішні монологи головної героїні й героя в комі, в якій він опинився внаслідок нападу беркутівців. Ці думки показують актори віч-на-віч без масок і маріонеток.

Така потрійна ієрархія створює цікаве візуальне рішення. Якщо самі маріонетки дуже тендітні, чим підкреслюється крихкість людського життя, то декорації були з залізної арматури, що уособлювало жорстокість тоталітарної системи.

Друга важлива подія — видання французькою антології українських п’єс “Від Чорнобиля до Криму” вперше в історії двох країн. Серед авторів — Сергій Жадан, Олександр Ірванець, Олександр Вітер, Павло Ар’є, Олег Миколайчук, Анна Багряна, є й моя п’єса “Заблукані втікачі”. Також у перекладі з кримськотатарської мови п’єса “Арзи, татарська легенда” Ріната Бекташева з окупованого Криму. До антології увійшла і перекладена з російської п’єса Дмитра Тернового “Деталізація”, в якій передбачено Майдан.

Крім презентації власне драматургії, ми з упорядником і директором Домініком Долм’є хотіли представити і саму Україну, про яку, на жаль, дуже мало знають у Європі. Тому добирали твори про нашу історію і сучасність: про Чорнобиль, Майдан, визвольні змагання українців під час Першої і Другої світових воєн, час перемін. Це різні стилі, різні формати. Масштабна, багатонаселена п’єса Сергія Жадана “Гімн демократичної молоді” і моноп’єса Олега Миколайчука про проблему аборту “Дикий мед у рік чорного півня”. Це реалістичні й напівдокументальні п’єси, а також віртуальні й фентезі. Намагалися показати різну Україну.

Антологію було представлено в Українському культурному центрі в Парижі, який став партнером презентації. А видавництво “Еспас д’ен Інстан”, яке спочатку видало “Майдан Інферно”, тепер виступило ініціатором антології.

Цей проєкт підтримала лише французька сторона. Ми зверталися до багатьох інституцій в Україні — Міністерств культури і закордонних справ, різних фондів, але не отримали відгуку. Натомість допомогли “Національний центр книги Франції” і частково Міжнародний конкурс театральних авторів у Ліоні, бо три автори книги – серед його переможців.

Ця презентація і моя участь у фестивалі відбулися завдяки підтримці фонду і-Портунус, він же сприяв поїздці Клемана Перетятка в Україну. Хочеться, аби й українська сторона підтримувала такі починання, бо це надзвичайно важливо для іміджу нашої країни. Драматургія — це не лише обличчя українського театру, а й маска, яка може допомогти іноземцям відчути себе в ролі українців. Ті ж французькі актори, які були на сцені в українських вишиванках, говорили тексти, що звучали на Майдані, — змогли це відчути і зрозуміти більшою мірою, ніж у документалістиці, і донести до своєї публіки.

В Україні були лише сценічні читання п’єси “Майдан Інферно”, а також одна ескізна студентська вистава. У планах постановка режисером Анатолієм Левченком у Донецькому обласному драматичному театрі (м. Маріуполь).

Думаю, що українському театру сьогодні бракує осмислення цієї теми на художньому рівні, а театр повинен бути з народом, осмислювати ті проблеми і виклики, які відбуваються з нами. Інакше історія буде повторювати свої уроки.

Влітку завершила п’єсу “Час чорного сонця” — історичну притчу-фентезі. Починається вона з того, що акторові пропонують стати королем... Дія відбувається начебто в середньовічній Італії, але, власне, твір про ті відчуття, що переживаю нині. Хоча сама ідея виникла за два роки до сучасних подій.

Пишу п’єсу про підлітків. Головна героїня – біженка. Твір про те, як її не сприймають такою, якою вона є, про небезпеки, які на неї чатують.

Щойно отримала запрошення на прем’єру в Дніпро. Там поставили мою давню п’єсу “Той, що відчиняє двері”. На щастя для п’єси, але на жаль для країни, вона знову актуальна. Тішуся, що театр драми і комедії, який раніше був російськомовним, завдяки новому директору Сергію Мазаному українізується.

У планах драматургічного відділу Центру Курбаса, в якому я працюю, проєкт антології “Інша драма” — сучасних експериментальних п’єс. Також є проєкти, пов’язані з історичною, біографічною драмою, комедіями. Однак не маємо підтримки з боку держави щодо цих видань, тому знову в пошуку.

Про молодість, зрілість і старість

Фото надано театром

Київська академічна майстерня театрального мистецтва “Сузір’я” запросила на нову виставу “Три високі жінки” за трагіфарсом Едварда Олбі. Це історія про анатомію тимчасової тканини людського життя. Поєднання в одне ціле молодості, зрілості і старості. Розмірковування про минуле життя, свідомість та про суперечності, які закладені в одній людині.

Режисер-постановник та сценограф — заслужена артистка України Тетяна Аркушенко. Багато років пані Тетяна працювала в Росії. І нині її вистави грають російські театри. А вісім років тому вона повернулася на свою Батьківщину. Відтоді активно співпрацює з українськими театрами.

Незабаром після повернення в Україну на Камерній сцені ім. Сергія Данченка Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка поставила п’єсу Теннессі Вільямса “Скляний звіринець”, в якій головну роль виконує народна артистка України Ірина Дорошенко. Добро на постановку “Скляного звіринця” дав народний артист України Богдан Ступка, який тоді був художнім керівником театру. Багато років популярною у киян була її вистава “Леттіс і Лавідж” за п’єсою Пітера Шеффера у театрі “Сузір’я”. Для Київського драматичного театру “Браво” режисерка поставила “Танці на валізах” (в основі вистави — твір Річарда Баєра). Однією з нових робіт стала постановка вистави “Клуб самотніх сердець” Айвона Менчелла в Національному академічному українському драматичному театрі ім. Марії Заньковецької (м. Львів).

Уже багато років Тетяна Аркушенко тяжіє до американської драматургії, яка, на її думку, недостатньо представлена на українській сцені. Отож слово пані Тетяні:

— Дуже люблю творчість Едварда Олбі. Особливо його п’єсу “Три високі жінки”. Колись давно побачила виставу за його твором “Вдова Вірджинія Вульф”. Такі вистави не для широкого перегляду, вони інтелектуальні, про глибинні психологічні речі. Вважаю, у театрі потрібно не тільки сміятися, інколи слід подумати й попереживати.

Дуже вдячна художньому керівнику Київської академічної майстерні театрального мистецтва “Сузір’я” народному артисту України Олексію Кужельному. Він і його театр дають можливість режисерам поставити саме те, чого вони прагнуть. Те, чого б, можливо, ніколи не змогли у репертуарному театрі, тому що там є свої плани, комерційні ідеї. А тут можна використовувати суто творчі мотиви. Він дав можливість зібратися творчим людям і робити те, що вважають за потрібне.

У театрі своєрідна сцена, до якої треба прилаштуватися. І саме Олбі лягає на цю модерну атмосферу.

Творчість Олбі подібна до творчості Теннессі Вільямса. Все в їхніх п’єсах дуже особисте. Тут ми бачимо художнє узагальнення, аналіз і філософське осмислення життя і найціннішого у житті.

Одну з ролей виконує прекрасна актриса Людмила Шпиталева. Свого часу вона була зіркою Київського театру на Подолі, грала в інших театрах. Нині, на жаль, не дуже задіяна. Думаю, ця складна роль — саме її.

Заслужена артистка України Тетяна Олексенко-Жирко — одна з провідних акторок Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка. Зіграла багато ролей, її добре знає український глядач.

Марія Івашечкіна — моя студентка, випускниця Київської муніципальної академії естрадно-циркового мистецтва. Нині закінчує продюсерський факультет.

Сценографічне рішення підказали Олексій Кужельний та художниця Тетяна Зіміна.

Зараз стало дуже модно переробляти драматургів. А мені здається, треба йти за такими авторами, як Олбі, Чехов, Вільямс, намагатися зрозуміти їх. Думаю — нам це вдалося.

Сторінку підготував
Едуард ОВЧАРЕНКО

Мистецтво бачити красу

У муніципальній галереї мистецтв Деснянського району столиці відкрили виставку творів Василя Забашти та його родини “Суголосся”, на яку завітали друзі та учні митця, поціновувачі образотворчого мистецтва.

Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото автора

На відкритті виставки

Василь Забашта (1918—2016) належить до плеяди вітчизняних художників другої половини XX—початку XXI століття з чітко окресленою самобутністю духовної та мистецької постави. Його полотна відзначаються виразним, неповторним образним виміром та індивідуальною манерою письма: напрочуд пружною, динамічною, емоційною. Цей автор — справжні майстер, і майстер насамперед колориту, “музики” гармонії барв.

У своїй творчості Василь Забашта проявив родову, питомо вкраїнську замріяно-ідеалістичну і разом з тим героїчну ідентичність. Його душа була відкрита для осягнень глибинних сенсів драматичних колізій національної історії, краси та величі довколишнього природно-культурного ландшафту, неповторності індивідуальної вдачі й долі кожної людської особистості. Роботи митця сповнені змістом, за яким проглядається відверта життєва позиція, мудрість, здатність до співчуття і співпереживання. Живопис Василя Забашти дозволяє долучитися до високого поняття “духовна Україна”; поняття, за яким стоїть не лише теоретичний екзерсис ерудованого інтелекту, а насамперед особисто вистраждані перемоги й поразки рідного народу (на фронтах Другої світової війни, яка почалася для нього 1939 року в снігах Фінляндії, на понад 60-річній педагогічній ниві в Київському художньому інституті (Національній академії образотворчого мистецтва та архітектури), на громадській роботі з захисту національної спадщини в умовах тоталітарної совєтської системи 1970-х—початку 1990-х років).

Митець цілеспрямовано розвивав традиції національної школи живопису. Творчий зв’язок поколінь у його полотнах перегукується передусім з образно-композиційною досконалістю та колористичним ладом робіт видатних українських малярів кінця XIX—першої половини XX століття: С. Васильківського, О. Мурашка, Ф. Кричевського, М. Бурачека, О. Новаківського та інших. Утім, авторська концепція малярства Василя Забашти постала з сумарності досвідів не лише вітчизняної, а й світової художньої класики, перехоплюючи саму структуру чуттєвості видатних митців насамперед європейського імпресіонізму, постімпресіонізму, а почасти й експресіонізму. Водночас до цього спричинився і темперамент художника, який у молоді роки за вкрай несприятливих життєвих обставин зумів ідентифікувати себе з націєцентричним вектором розвитку мистецтва — насамперед на духовному й загальноестетичному рівнях — визначальними гуманістичними стратегіями світового образотворення.

Арт-менеджер Муніципальної галереї Деснянського району столиці Олег Смаль підкреслив, що на цій виставці по-новому відкрив для себе творчість Василя Забашти. В експозиції представлені не лише твори самого Василя Івановича, а й членів його талановитої родини.

— Наша галерея прийняла багато славних митців, — наголосив народний художник України, лауреат Шевченківської премії Валерій Франчук. — Велика подяка родині, що погодилася представити творчість нашого видатного художника XX і XXI століття. Вірю, що ім’я В. Забашти житиме у пам’яті тих людей, які хоч раз звернуться до його творів і побачать у них живу і вічну історію. На одній з виставок у Національній академії образотворчого мистецтва та архітектури Василь Іванович сказав: “Малюйте, молоді художники, не плями на картинах, а робіть образи Сумщини, Чернігівщини, Київщини. Там знайдете стільки для свого таланту, що вистачить на все життя”.

Коли я приїхав до Києва, першим, хто подав мені руку, і та рука дала силу далі жити і працювати, був Василь Іванович, який тоді керував Народною студією образотворчого мистецтва у Жовтневому палаці (нині Міжнародний центр культури і мистецтв). Ця школа дала мені більше, ніж пізніше Художній інститут і всі поїздки по світу.

Шевченківський лауреат, народний художник України Василь Чебаник згадав роки, коли вони разом з Василем Івановичем викладали в Академії, про те, стільки його колезі довелося докласти зусиль, аби створити майстерню пейзажу. Василь Забашта був людиною надзвичайно доброї душі, патріотом, який вболівав за долю України.

Заслужений художник України Ігор Мельничук розповів про той час, коли навчався у щойно створеній майстерні пейзажу, після цього з Василем Івановичем їх поєднувала багаторічна творча дружба. Василь Забашта з великим трепетом ставився до Академії, віддав їй кращі роки свого життя.

Художник Олекса Близнюк розповів про творчі зв’язки Василя Забашти з Черкащиною, про те, як багато той зробив для розвитку образотворчого мистецтва у місті Городище. Висловив упевненість, що одна з вулиць цього міста повинна носити ім’я Василя Івановича.

Народний артист України Іван Гамкало зізнався, що уперше на великій виставці Василя Забашти. Вражений його прекрасними портретами, колоритними пейзажами.

Як зазначив голова правління Товариства “Знання” України Василь Кушерець, у творах Василя Забашти дуже багато інформації і високої культури. За кожним мазком образ. Ми маємо не лише насолоджуватися світлом, яке йде від цих картин, а й розуміти, що відбувається навколо нас.

“Доля хати, що стоїть скраю”

Автопортрет

“Контражур” (портрет дружини)

Член НСХУ та НСПУ Михайло Горловий пригадав, що був знайомий з Василем Забаштою з далекого 1970 року, коли вперше вступав до Київського художнього інституту. Тоді Василь Іванович порадив йому спершу закінчити Одеське художнє училися. Пізніше художник був його педагогом. Обоє вони були серед тих, хто стояв біля витоків Народного руху України та Товариства української мови ім. Тараса Шевченка.

— У Василя Івановича було кредо: “Хоч би ким був, будь людиною, неси любов, добро, бережи природу і будь патріотом. У цих словах вся сутність його життя. Він жодного разу не зрадив цим словам, — підкреслила вдова художника Людмила Забашта. — Всі свої твори Василь Іванович писав під музику. В Академії, де звучить музика Моцарта, Бетховена, Вівальді, — там Забашта.

Друга його заповідь — якщо тебе Бог обдарував талантом бути живописцем, вивчай кольори природи і всього, що нас оточує. Художник мусить бути високоосвіченою людиною, весь час вчитися. Передати через свою творчість той скарб, що створило людство, і передусім твоя земля.

Третій постулат — якщо тобі Бог дав вчити, намагайся пробудити талант, допомагай розвинути його. Не насаджуй свого, а роби так, щоб навіть там, де немає краси, учень її побачив і створив.

Бог нагородив його великим талантом любити. А любити — це віддавати себе.

Василь перемалював багато хат. У нього не було часу малювати жінок, бо вони були на колгоспних полях. Зі створених ним українських хат можна зробити цілу виставку. Також він дуже любив хмари, вони у кожному пейзажі. Був одинадцятою дитиною у співочій родині.

Василь Забашта був розвідником, танкістом, орденоносцем. Але хто про це знає?

Василь Іванович володів талантом слова. Написав книжку “Світ очима художника”. Ще не видана його книжка “У пошуках світу”. Тут він шукає світлу людину, світлий образ і світлу долю.

Художник першим в українському образотворчому мистецтві створив образ Семена Гулака-Артемовського, першим “запалив” “свічку безсмертя” у своїй студентській роботі “Смерть Шевченка”.

На відкриття виставки завітали народна артистка України Валентина Ковальська та заслужена артистка України Руслана Лоцман, які подарували гостям невеликий концерт з українських пісень. Учасники мистецького зібрання прийняли звернення до Городищенського міського голови та Городищенської міської ради з проханням перейменувати вулицю Нахімова у цьому місті на узвіз Василя Забашти.

На виставці також представлені роботи художниці декоративно-прикладного мистецтва, дочки художника Галини Забашти, яка працює в галузі художнього текстилю, авторського та сценічного костюма. Вона учасниця всеукраїнських та міжнародних виставок, міжнародних пленерів художнього текстилю, співорганізатор Всеукраїнського пленеру “Жива традиція”.

У творчому доробку мисткині авторський костюм — колекція одягу за мотивами традиційного вбрання України для Міжнародної виставки в місті Загреб (Хорватія, 1979); костюми за мотивами мистецтва Давньої Русі: “Ярославна”, “Княгиня” (1979); ансамбль одягу “Українське бароко” (1980); “Дивоптах” (1987); костюми за мотивами робіт Марії Приймаченко: “Маки”, “Букет”, “Будяк”; костюми “Карпати”, “Різдвяний” (2002); сценічний костюм для тріо “Золоті Ключі” (1980-ті роки); для Раїси Кириченко: “Росава” (1980), “Чураївна” (1990), “Козачка” (2004) та ін. Її роботи представлені в художніх музеях України та приватних колекціях.

Поруч — витвори художниці декоративно-вжиткового мистецтва, невістки Василя Забашти Наталі Дяченко-Забашти, яка працює в галузі художнього текстилю, авторського та сценічного костюма.

Пані Наталя учасниця гуманітарного творчого проєкту “Врятуймо Глинянський килим”, міжнародного етномистецького проєкту “Екологічний ракурс”. Учасниця міжнародних пленерів та симпозіумів художнього текстилю, співорганізатор Всеукраїнського пленеру “Жива традиція: текстиль, кераміка”.

Серед її творчого доробку — серії мінігобеленів “Спогади про Ніду”, “Весняний настрій”; декоративні композиції “Фантастичні думи, фантастичні мрії”; розписи на тканині: “Крізь віки”, “Ангели”, “Писанкові переспіви”, “З роси і води”; гобелени “Безгоміння”, “Праприсутність”, “Осяяні сонцем”, “Перший сніг”, “Стежки-дороги”; комплект килимів “Давня Русь”.

Ждан Забашта — онук митця — створює креативні компанії для багатьох міжнародних та локальних брендів. Співавтор серії принтів Norter Gods, інсталяції “Переродження” в рамках П’ятого Всеукраїнського Текстильного Триєнале. Учасник руху історичної реконструкції, засновник клубу Варуфорс, учасник та організатор багатьох історичних заходів в Україні та за її межами. Разом з дружиною заснували компанію “Echo Historscale”, що займається створенням реплік історичного текстилю та костюмів.

Вероніка Шова — дружина Ждана Забашти, працює в галузі кіно, реклами, медіа та авторського історичного костюма і текстилю. Учасниця понад тридцяти персональних і колективних художніх виставок в Україні і за кордоном. Серед її творчого доробку — графічна серія “Мартин Боруля”, диптих “Закохані”, серії колажів “Ghinoiserie” та “Райський сад”, серія “Сошенко 33”. Бере активну участь у русі історичної реконструкції доби Раннього Середньовіччя. Організатор та учасник історичних фестивалів в України та за кордоном. Одна з кураторів виставки “Жива історія: Київська Русі” в Національному музеї історії України.

Онук художника Радим Забашта працює художником-дизайнером. Ще один онук Яр-Юрій — студент Національного університету театру, кіно і телебачення ім. Івана Карпенка-Карого. Правнучка Даринка Бучко — учениця Введенської гімназії (м. Київ).

На відкритті виставки були присутні майже всі члени творчої родини Забашт. Вони не лише дали змогу гостям насолодитися своїми талановитими творами, а ще й виконали пісню “Многая літа”.

“Юрій Щербак став другим полюсом прози шістдесятників. Він єдиний серед них урбаніст”.

Бути Юрієм Щербаком

Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ

Є ціла доктрина про те, що українські письменники народжуються завперш у селі (і саме так воно повинно бути!), звідки везуть свій талант до столиці, котру мають завоювати отим первозданним, настояним атмосферою глибинного народного життя словом. І це потвердить будь-яка статистика — справді більшість наших літераторів родом із глухої провінції. І як промовистий приклад наводять імена, скажімо, Григора Тютюнника чи Євгена Гуцала, які, самі прийшовши з села, принесли в своїх книгах селянський народ, який уособлює справжню Україну. Може, саме тому й запобутувало це квазінаукове твердження про літературне донорство села. І якщо сліпо вірити в такі теорії, то можна дійти до пророкування вже недалекої смерті письменства, бо ж невтримна урбанізація, давно ввірвавшись на патріархальні терени села, стирає всі його питомі основи, не полишаючи навіть рудиментарних його ознак.

Але ось несподівано з’являється в українській прозі потомствений киянин (і не філолог чи журналіст, як переважна більшість, а кандидат меднаук, епідеміолог) Юрій Щербак. У Тютюнника й Гуцала — прекрасна проза. Здається, писати треба тільки так. Здається, саме ці — і тільки ці наративні стратегії — єдино можливі, як це незмінно виникає враження від талановитих творів. А Щербак — то зовсім інші герої, інше життєве середовище, інші стильові прийоми й лексична партитура. І знову ж не можеш позбутися враження: саме це — вона, єдино можлива наративна стратегія.

Юрій Щербак став другим полюсом прози шістдесятників. Він єдиний серед них урбаніст. За багатьма його творами можна не тільки вивчати топографію Києва (з новими й старими назвами його вулиць, конкретними будинками з їхніми історіями та історіями їхніх насельників); у романах та оповіданнях Щербака чимало історій родинних династій киян. Одне слово, Щербак приніс у прозу шістдесятників своїх героїв зі столичних житломасивів, героїв без будь-якого натяку на пейзанські сентименти. Вони — діти міської цивілізації, і проти Гуцалових і Тютюнникових персонажів — як представники іншої планети.

Так, вони соціалізовані, але в них — порівняно з багатьма тодішніми творами — найменш помітні ідейні “прив’язки” до суспільства, як тоді його пойменовували компартійні ідеологи, “розвинутого соціалізмі”. Щербакові герої — вперевага медики — трохи нагадують Кіплінгових чи Конрадових персонажів. Бо в кожного з них — культ тієї справи, котрій служить.

Його персонажів без неї просто не уявити. Вона — спосіб їхньої життєвої самореалізації і свідчення моральної повноцінності чи неповноцінності. Та справа стала кожному мовби особистою релігією. Ці герої, не розводячись про громадянські та професійні обов’язки і не романтизуючи себе, завжди на висоті. Особливо концентровано це видно в Щербаковій дебютній книжці “Як на війні”, що своїм етичним пафосом виразно перегукувалася з “Колегами” Василя Аксьонова — своєрідному гімнові фрондерства шістдесятників, які вимагали від суспільства нових “правил гри” без демагогічно-пропагандистського супроводу слова, що аж вібрувало від незліченних заборон.

Цікава подробиця для біографів Юрія Щербака. Навчаючись у столичному мединституті, він віршував, писав статті та прозу, а до всього ще вправлявся як художник-абстракціоніст, шокуючи своїми композиціями благопристойну публіку, виховану на зразках непорушного соціалістичного реалізму. Якось навіть мав виставку, котру брутально закрили ідеологічні “дяді”, що пригрозили натхненному нонконформісту рішучими оргвисновками. Все це було виросло в цілу справу під назвою “Літературної забігайлівки”. Добре, що все обмежилося вилученням картин “стиляги” Щербака й запевненнями у тому, що він може повторити епізоди біографії брата Миколи.

На такі погрози Щербак мусив зважати. Бо він значно більше за інших студентів був у полі перманентної уваги відповідних наглядачів. Річ у тім, що його на сім років старшого за нього брата Миколу, студента столичного університету імені Т. Шевченка, члена київської філії Рівненської ОУН, заарештували й ув’язнили. А коли вже після смерті Сталіна випустили на волю, то він довго лишався в статусі екс-зека, тобто неблагонадійного елемента, в чиїй біографії не зникла компрометуюча політична пляма. Він переборював туберкульоз, котрий гострився у мордовських концтаборах і, завершивши освіту, наполегливо наздоганяв те, чого не міг вивчити в ув’язненні.

Юрій мріяв про дипломатичну кар’єру або ж про журналістику, але братові “ворога народу” шлях туди був закритий. Йому довелося полишати школу, де він навчався, щоб уникнути розпитів про те, куди це раптом подівся старший брат. Тоді арешти й засудження не дуже розголошувалися — всім казали, що Микола виїхав лікуватися від складного захворювання в Крим. Юрія, який щойно закінчив сьомий клас, батьки віддали в фельдшерсько-акушерську школу, вчитися в якій він дуже не хотів. Нещодавно розповів у своїх спогадах: “Мій мудрий, з раціональним мисленням, батько пояснив мені, що в умовах тодішньої системи, яку він надто добре розумів, мені потрібно якомога скоріше отримати нейтральний політичний фах, який надав би можливість без іспитів поступити до мединституту. Моя емоційна й згорьована мати благала мене стати лікарем (вона колись мріяла, що Микола обере медичну стезю) й молила Бога, аби я не здумав податися в “політику” — тобто не схотів піти Миколиними слідами. Вона казала, що не переживе другої втрати — і я вірив їй, пообіцявши ніколи не вплутуватися у політику. Згодом “політика” сама вплуталась у мене...”

А ще ж була в нього література. Аж од тих студентських днів. Писав російською, почали друкувати в Москві. Ввійшов у коло вже на весь Союз популярних авторів журналу “Юность” (Василь Аксьонов, Андрій Вознесенський, Анатолій Гладілін, Євген Євтушенко). І тут сталася подія, після якої Юрій Щербак з’явився в українській літературі. Розповідав: раптом одержав листа від редактора “Літературної України” Павла Загребельного, що пропонував йому зустрітися в редакції. Зустрілися. Загребельний, який тоді широко надавав сторінки газети для творів ще невідомих читацькому загалові Євгена Гуцала, Миколи Вінграновського, Валерія Шевчука, Володимира Дрозда, Віталія Коротича, відверто запитав Щербака, чи він справді хоче бути провінційним російським письменником і чи не варто йому перейти на українську? І запропонував друкуватися в “Літературній Україні”. Так у ній і з’явилися унікальні “Мальовані рецензії” Юрія Щербака. І він органічно перейшов на українську. Йому пощастило на редактора першої книжки в “Радянському письменнику” Євгена Гуцала, з яким відразу ж заприязнилися. Так він і ввійшов у коло столичних інтелектуалів-гуманітаріїв (Григорій Кочур, Іван Дзюба, Георгій Якутович, Григорій Гавриленко, Мирон Петровський, Вадим Скуратівський), що доповнило його наукове середовище. Вже відтоді письменник Юрій Щербак незмінно в полі мого читацького зору. Він завжди цікавив мене. Як цікавить і сьогодні. Я прочитав усе, що він друкував.

Його віршосправи, яким віддавав чимало сил в інституті, завершилися цілковитим переходом на прозу. Дивинкою і навіть трохи сенсацією стала єдина поетична книжка відомого прозаїка Щербака “Фрески і фотографії”, що з’явилася 1984 року у видавництві “Молодь”. Це був його своєрідний реквієм по поезії.

Насторожено-недовірливе ставлення офіційної критики до його книжки “Як на війні” змінилося голобельною “аналітикою” у ставленні до збірок оповідань з книги “Маленька футбольна команда” й особливо — до повісті “Хроніка міста Ярополя”. Щербакові суворо вичитувалося, що він збочив на ідейні манівці. Немилосердних вівісекцій зазнавали у “Радянському письменнику” його прозові книжки “Маленька футбольна команда” й “Довгий час добра”, де були такі оповідання, як “Гармонійне натхнення”, “Прощання з Джульєттою”, “Повернення блудного сина”, “Їхати, не озираючись”. Щербакові інкримінували, що він не хоче писати про соціалістичний спосіб життя, про комуністичні ідеали, йому закидали: ваші маргінальні персонажі ущербні, вони живуть дрібними егоїстичними почуттями. І це тоді, коли Щербак писав про те, як важко індивідові в такому суспільстві лишатися етично повноцінною людиною, про загадку народження й смерті. І в усьому тому є якийсь сокровенний зміст, котрий знають про людську природу лише лікарі (згадаймо, скільки письменників — Рабле, Моем, Конан Дойл, Чехов, Булгаков, Амосов... — були з лікарів).

Вадим Скуратівський розповів такий цікавий епізод. Великий польський письменник Ярослав Івашкевич запитав у Варшаві когось із українців про те, чим займається в Києві Юрій Щербак. Йому відповіли: “Сказом”, маючи на увазі Щербакові наукові проблеми. Івашкевич чи то не зрозумів, чи вдав, що не зрозумів, — відповів загадково: “Сказ — це сьогодні там дуже актуально...”

Добре пам’ятаю цілі дискусії, спричинені його романами “Бар’єр несумісності” та “Причини і наслідки”. Там теж реальність із її злопекучими етичними проблемами побачена очима медиків, які знають про світ людей і світ загалом значно більше, аніж пересічні індивіди. І знання те під дуже специфічним кутом зору, що й зумовлює специфічність їхньої оптики.

Здавалося, так і триватиме ціле життя перипетійний роман лікаря Щербака з літературою, котра в нього мала паритетну роль з медициною. Я чув, як заздрили йому “чисті” письменники: мовляв, добре Щербакові — його медицина годує; він не залежить од сваволі редакторів і цензорів. Може не дуже перейматися тим, що його твір одхилили — не пропаде від того. А ми, бачте, загрожені на голодування, якщо не вскочимо до видавничого темплану...

Здається, тоді я почув од Щербака таку сентенцію: “Щоб бути в цій країні більш-менш незалежним письменником — треба бути лікарем”.

І раптом чітко розписане, сказати б, педантично розрубриковане життя Щербака (наука-література, і лише вряди-годи щось пов’язане з інтелектуальними захопленнями) навально порушилося. Чорнобильська катастрофа внесла в нього свої корективи. Юрій Миколайович разом із відомим американським доктором Гейлом разуразно їздить туди, де сталася так демагогічно інтерпретована компартійними трубадурами безпрецедентна подія. “Правда”, “Известия”, “Комсомольская правда” солодкоголосо розповідають усьому Радянському Союзові, що там нічого екстраординарного не відбувається, — мовляв, звичайний робочий епізод: була аварія через збій програми, але проблему вже лік-

Автор, Ю. Щербак. Ірпінь. Будинок творчості, 1974 рік

відовано. Тож підстав для тривоги немає, зберігайте спокій.

З пропагандивною метою у Києві відбувається широкорозрекламована велогонка. На першотравневий мітинг на площі Жовтневої революції (тепер Майдан Незалежності) під неприродно палюче сонце виганяють тисячі школярів. Скільки їх тоді було опромінено? Вам про це може розповісти — та, власне, він і розповів у своїй сенсаційній книжці “Чорнобиль” — лікар Юрій Щербак.

Кияни в паніці вивозять хто куди може дітей. П’ють без міри горілку й вино “Каберне” — хтось пустив чутку, що алкоголь знищує в організмі радіацію. А тут ще з’являється (відомо звідки) поголос: у таких дозах радіація навіть корисна для людини. Все це так масово тиражувалося, що маси змушені були повірити в нього. (Людям так нестримно прагнеться вірити в те, що їм подобається!). Щербак принагідно прокоментував у книжці “Чорнобиль” чимало таких міфів та стереотипів.

“Чорнобиль” — не тільки книга-репортаж, книга-інтерв’ю (за наративним виконанням). Це книга-діагноз. Згадуючи назву його роману “Причини і наслідки”, можна винести в підзаголовок “Чорнобиля” такі слова: “Про причини і наслідки”. Точно наводячи з диктофона слова фахівців про технічні причини й інші чинники, що спричинили катастрофу, цитуючи думки й спостереження сотень людей, автор підводить читача до думки: Чорнобиль — це вирок самій адміністративно-командній системі в СРСР. Поет Іван Драч писав, що “Чорнобильська блискавка вдарила в генофонд українського народу”, а публіцист Щербак продовжував його фразу: народу, якого владцям не шкода, бо правителі тієї держави ставляться до людей, мов до трави, — хоч скільки затоптуй — усе одно наросте...

Характерно, що цензура в Україні піддала “Чорнобиль” жорстоким вівісекціям. Від автора безапеляційно вимагали правди тільки в суворо дозованому варіанті. Трохи легше було з книжкою в Москві. Тоді там ще гралися в лібералізм. Це ж приблизно про ті часи висловився турецький поет-комуніст Назим Хікмет, що емігрував у СРСР: “Якщо в Москві стрижуть нігті, то в Києві відрубують руки по лікті”. Це була яскрава метафорична формула тутешньої боротьби з інакодумцями.

“Чорнобиль” з’явився друком чи не в двадцяти країнах. Щербак несподівано для себе став авторитетним експертом у питаннях, пов’язаних з атомними катастрофами. Досить сказати, що коли вибухнула Фукусіма, Щербака запрошували до Японії на присвячені їй наукові конференції. Брав він участь і в конференціях з питань атомної енергетики низки європейських країн.

Чорнобиль став для Щербака відправною точкою його старту в інше життя. Несподівано для себе він опинився в ролі активної публічної особи, якої зовсім не прагнув, звикнувши до тієї життєвої ніші, в котрій досі перебував. Тепер усе в нього до невпізнання динамізувалося. Колишній учений-затворник і мало не підпільний письменник, завжди усамітнений у робочому кабінеті, що уникав усіх літературних зібрань і взагалі був принципово дистанційований од цього ярмарку творчих амбіцій, як мовиться, з головою кинувся у вир подій. Він стає секретарем Спілки письменників. Засновником і головою Української екологічної асоціації “Зелений світ”, фундатором і лідером Партії зелених України. Його обирають депутатом Верховної Ради СРСР. (До речі, він блискуче переграв на виборах високого компартійного функціонера, за яким був потужний адмінресурс!) Цілком природно, що Щербак приєднався до опозиційної Міжрегіональної групи депутатів, котру очолював академік Андрій Сахаров. Після проголошення незалежності України його було призначено першим міністром навколишнього середовища країни, він став членом Ради національної безпеки. Від 1992-го розпочинається його дипломатична біографія. Він посол України в Ізраїлі. Потім — у США й Мексиці (за сумісництвом) та в Канаді. Читав лекції в Гарвардському університеті (США). Брав участь у багатьох важливих подіях як офіційний представник Української держави.

Опинившися в нових для себе ролях, Щербак перестав писати художні твори. І не мав для цього часу й сил, постійно перебуваючи в тих жорстоких цейтнотах, в котрі людину його статусу і кола

обов’язків кидає життя. Ба більше, в одному тодішньому інтерв’ю він зізнався: має цілковите розчарування в літературі, вважаючи, що вона вичерпала свої можливості впливу на читача. Резонансним було інтерв’ю, котре він у дев’яності дав московській “Литературной газете”, де виклав власне ставлення до літератури, категорично відстоюючи свою точку зору, котра багатьом видалася єретичною.

Посилаючись на домежну заангажованість у громадській та політичній діяльності останніх літ, що не лишає йому вільного часу для усамітнення, без якого літературної діяльності просто не уявити, автор уводночас зізнається: “...є причина ще глибша, потаємніша, що примусила мене відкласти перо вбік і з головою зануритися в темний вир політики... Причина ця — глибоке розчарування в літературі взагалі, а в романно-белетристичній формі прози — зокрема. Розчарування в здатності літератури хоч якось вплинути на хід життя, на долі людей, на моральне обличчя людини, особливо сьогодні, в епоху всевладдя телебачення. Всі раціональні схеми просвітників, які вірили в месіанське призначення літератури, і педагогічні розрахунки “інженерів людських душ” — все впало водночас у пекло XX століття: велике безсилля літератури гостріше за все відчувається в країні, що явила світові Гоголя, Достоєвського, Толстого, Чехова — і стала пристановищем червоних бісів, які дуже швидко, ефективно і надовго знищили християнську мораль, добро і милосердя...”

В Україні — будьмо відвертими! — ефект позитивного впливу літератури на суспільство також знижено майже до нуля. Вона в найсміливіших мріяннях не може претендувати на роль володарки дум і почуттів. Література, на превеликий жаль, уже не є активною дійовою особою на кону життя. Її слово десакралізоване й змаргіналізоване. Прийшли нові пророки, принесли нові — часто фальшиві! — цінності, на інше взоруються ті, хто мав би — за нормальної логіки розвитку подій — бути читачами літератури. Хам і Шустер сформували канон дурноголовства, цинізму й безмежного лукавства. А поряд із цим — порногламур для естетично недорозвинених.

Журналістка говорить з депутатом Верховної Ради СРСР Юрієм Щербаком: мовляв, його натурі властивий потяг до ризику. “Тривалий час ви як медик працювали в лабораторії по боротьбі з особливо небезпечною інфекцією. Бували не раз там, де спалахували вогнища чуми і холери... Тепершня ваша депутатська і взагалі політична діяльність — досить ризиковане заняття”.

Щербак відповідає, що політична діяльність майже у всі часи, в усіх країнах була ризикованим заняттям, тому що завжди в політичній діяльності присутня драматургія зіткнення різних сил, різних політичних думок, а особливо ж — і це не на останньому місці! — зіткнення характерів, амбіцій та приватних інтересів. “Так чи інакше, йдеться про владу, а боротьба за владу — заняття завжди небезпечне, бо завжди є опозиція будь-якій владі. Це заняття вдесятеро небезпечніше у нашій країні, яка вихована на традиціях тоталітаризму, в країні, де фактично впродовж століть не знали демократії, демократичних інститутів і традицій”.

Кореспондентка говорить про те, що вчорашнє суспільство постійно відтворювало людей, які не знають свого місця, не мають уявлення про “сродну працю” (Сковорода), й запитує: чи ви впевнені, що, пішовши в політику, “знайшли саме своє місце”? Абсолютно резонне питання в нашій українській ситуації, де, мов колись у перші роки після жовтневого перевороту, в різних галузях діяльності, наче сарана, опосіли чільні місця люди часто з абсолютним ступенем невігластва в тій чи тій галузі або й узагалі без жодного натяку на якусь спеціальну освіту. Таких ми бачимо на державних посадах, у парламенті, в бізнесі. Саме кадри — керівні — найслабша ланка в нашій державі, сказати б, невиліковна ахіллесова п’ята ось уже протягом двох десятиліть. Мені довелося спостерігати при виконанні обов’язків деяких представників нашого дипломатичного корпусу — і мені було соромно за Україну, що вона послала за кордон репрезентувати себе таких карикатурних і багато в чому анахронічних індивідів. Щоденно з екрана телевізора, який невтомно проводить дебілізацію і зомбування нашого суспільства, бачимо ці інтелектуально не перетруджені парсуни, чуємо дикий волапюк, яким афішують свою дрімучу й агресивну темноту господарі життя з нуворишів, яких кримінальні й бізнесові клани, замасковані під політичні партії, послали представляти себе у владі.

Щербак видав кілька книжок політичної публіцистики й геополітичних роздумів і вагався, чи повертатися в художню літературу. І ось — раптом! — я читаю набір його роману-антиутопії “Час смертохристів”. Це зовсім інша література. Та, до якої свого часу закликав білорус Алесь Адамович, що шокував колег своїм поривання до “сверхлитературы”. Тобто — до нових грандіозних ідей та оригінальних наративних стратегій, оскільки зображення життя в формах самого життя — то, за Адамовичем, — дрімучий анахронізм.

Політичний трилер-антиутопія “Час смертохристів” розгорнувся в трилогію, де з’явилися ще “Час великої гри” й “Час тирана”. Вони стали особливо резонансними літературними подіями й принесли авторові кілька престижних премій. Далі Щербак оприлюднив “Зброю судного дня”, жанр якої визначив оксюморонно: документально-фантастичний роман. Твір цей написано мовби спеціально за рецептами Алеся Адамовича. Його читають Щербакові адоратори. Це, як правило, не загал, а справді інтелектуали.

Нині я — один із найперших читачів книги Щербака “Україна в епоху війномиру”, котра готується до друку у видавництві “Ярославів Вал”. Це дуже “щербаківська” книга. Там — Ніагара фактів із різних сфер життя й науки. Там чимало політичних діагнозів та гіпотез на майбутнє. Запитань до себе й до політиків та вчених. А також розважливі спроби відповісти на них саме так, як це завжди робить Щербак, якого добре знають читачі з його коментарів на сторінках “Дня”. “Це книга — про Україну. Про її виживання в епоху війномиру”, — так починає він свій автокоментар, котрий відкриває майбутню книгу. За якийсь місяць вона прийде до читача.

Читаючи його, щоразу допевнююся: саме такі книги в нас міг написати тільки він, Юрій Щербак.

Але якщо ви запитаєте мене, як бути Юрієм Щербаком, я не зможу відповісти.

Мабуть, лише він може дати на те відповідь.

Пам’яті видатної вченої

До 100-річчя від дня народження

Інна ТАРАСЕНКО,
кандидат історичних наук, наук. співробітник Інституту української історіографії та джерелознавства НАНУ

Цьогоріч минає 100 років від дня народження Олени Апанович — видатної вченої, яка присвятила життя дослідженню історії запорозького козацтва. У зв’язку з цим в Інституті історії, де довгий час працювала Олена Михайлівна, 10 жовтня відбувся круглий стіл “Олена Апанович — історикиня, громадська діячка, людина”.

Директор Інституту історії НАНУ акад. Валерій Смолій виголосив вітальне слово. Директор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, де без малого 15 років працювала науковець, Любов Дубровіна сказала теплі слова про вчену і презентувала книгу “Архів українського історика Олени Апанович в Інституті рукопису Національної бібліотека України імені В. В. Вернадського: біографічне дослідження: науковий каталог” (О. Степченко, О. Бодак, Л. Щерба (К., 2019. — 268 с.). Робота над упорядкуванням архіву Олени Михайлівни тривала три роки. Д. і. н Олексій Ясь, к. і. н. Світлана Савченко, д. і. н. Олександр Удод виголосили ґрунтовні доповіді про життя і творчість Олени Михайлівни. Світлана Савченко розповіла про життя й діяльність вченої, зупинившись на невідомих моментах її біографії, на її зв’язках з українськими дисидентами. Нагадаємо, що дослідження забороненої в СРСР теми запорозького козацтва призвело до звільнення Апанович з Інституту історії і обмежень наукової діяльності (впродовж низки років на її праці не дозволяли навіть посилатися). Щоб відчути “аромат” українофобської атмосфери, в якій творила Апанович, досить однієї деталі, яку навів у своїй доповіді журналіст Ярослав Фалько. Уже в роки горбачовської перебудови запорізький партфункціонер Петрикін чітко поставив завдання перед журналістами: “Про козацтво або нічого не писати, або негативне”. І це в Запоріжжі, де виникла перша Січ! Присутні прослухали доповіді-спомини тих, хто знав чи працював з Оленою Михайлівною (д. і. н. Олександр Гуржій, д. і. н., о. Юрій Мицик, д. і. н. Геннадій Боряк, к. і. н. В’ячеслав Станіславський, к. і. н. Микола Біляшівський, запорізький журналіст Ярослав Фалько). В них були висвітлені незнані досі грані світогляду вченої, наведені невідомі факти її біографії.

Круглий стіл став важливою подією в науковому житті. Шкода, що влада ніяк не відреагувала на ювілей. Адже принаймні вулицю у Києві чи Запоріжжі можна було б назвати на честь видатної вченої.

“Геніальний письменник, творчість якого становить російськомовне відгалуження української культури”.

Микола Гоголь: «Вірність запису засвідчую…»

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка

Замість передмови

Два тижні тому з’явилася інформація, що в московському архіві знайдено новий, раніше невідомий автограф М. В. Гоголя. Йдеться про церковну метричну книгу арбатського храму Миколи святителя на Пісках[1], в якій записано, що Микола Васильович 31 січня 1850 р. став хрещеним батьком сина російського поета, філософа і публіциста О. С. Хомякова (1804—1860). Сам по собі цей факт уже давно відомий, але досі залишався документально не підтвердженим.

Архівна знахідка не може нас не зацікавити. Бо йдеться про геніального письменника, “творчість якого становить російськомовне відгалуження української культури”. Погодьтеся, дуже точне й красиве формулювання знайшов відомий гоголезнавець Ю. Я. Барабаш. Дружба М. В. Гоголя з О. С. Хомяковим (інакше він не став би хрещеним батьком його сина Миколи) викликає у нас значний інтерес екстраполяцією на українську культуру й духовність.

А ще вкрай важливо, що з О. С. Хомяковим був знайомий Т. Г. Шевченко, який оцінив його творчість і громадянську позицію. Недарма видатний шевченкознавець І. М. Дзюба спеціально дослідив тему “Шевченко і Хомяков”, зазначивши, що вони часто зверталися до одних і тих самих фактів російського суспільства, життя народів Російської імперії (у низці випадків навіть одночасно), але відмінно оцінювали і розуміли ці факти і питання, виявляючи неоднаковість громадянських позицій, ідеологій, творчих мотивів: “...і Шевченко, і Хомяков не могли не відчути, що однодумцями ніколи не були і не будуть. По суті, вони перебували в різних суспільно-політичних таборах”[2].

Таким чином, документ нагадує й про віртуальні стосунки Т. Г. Шевченка і М. В. Гоголя.

Отже, все по чину.

“8-го класу чиновник Микола Васильович Гоголь”

У церковній метричній книзі у графі “Звание, имя, отчество и фамилия восприемников” значиться “8-го класса чиновник Николай Васильевич Гоголь”.

В імперському Табелі про ранги (“Табель о рангах всех чиновников воинских, статских и придворных”) початковим був чин колезького реєстратора (XIV клас), із якого й розпочав службу М. В. Гоголь. У “Мертвих душах” читаємо про людей, які можуть напаскудити ближньому без якоїсь видимої причини: “И нагадит так, как простой коллежский регистратор, а вовсе не так, как человек со звездой на груди...” Дослужився М. В. Гоголь у 1834 р. до штатського чину колезького асесора (VIII клас), і 8 червня писав у листі до М. О. Максимовича: “Я имею чин коллежского асессора, не новичок...” На відміну від свого друга О. М. Бодянського, який здобув високий чин дійсного статського радника, М. В. Гоголь офіційно залишився колезьким асесором до самої смерті. В гоголівські часи відповідав армійському чину майор. До 1845 р. чин колезького асесора давав спадкове дворянство, потім лише особисте. Чиновник, як правило, служив на посаді регістратора, секретаря або радника. На час автографу, про який ідеться, в Росії налічувалося близько 5 тис. колезьких асесорів.

У грудні 1846 р., випрошуючи собі у царя паспорт, який сьогодні назвали б дипломатичним, Гоголь писав:

“Знаю, что осмеливаться вас беспокоить подобной просьбой может только один именитый, заслуженный гражданин Вашего Государства, а я ничто: дворянин незаметнейший из роду незаметных, чиновник, начавший было служить Вам и оставшийся поныне в 8 классе, писатель, едва означивший своё имя кое-какими незрелыми произведениями”.

Втім, уже на початку 1847 р. М. В. Гоголю повідомили, що цар наказав видати йому паспорт на півтора року. В супроводжувальних документах ішлося про “відомого літератора Миколу Васильовича Гоголя, звільненого зі служби в чині 8 класу...”

Взагалі у випадку з М. В. Гоголем не могла не залишитися низка цікавих і забавних історій. Відомим є факт, опублікований, до речі, в “Киевской газете” (21 жовтня 1901 р.), в замітці без підпису. В ній говорилося, що В. О. Гіляровський привіз із Яновщини диплом про обрання М. В. Гоголя почесним членом Московського університету (це сталося в лютому 1845 р.). Між іншим, обравши М. В. Гоголя своїм почесним членом, університет підвищив його з VIII класу (колезький асесор) аж до чину VI класу — колезького радника. Це — неможливо. Та з Гоголем... Але в Києві було чимало реалістів, скажімо, міський цивільний генерал-губернатор, дійсний статський радник І. Фундуклей, який у жовтні 1850 р. підписав подорожню М. В. Гоголеві правильно, як колезькому асесорові. Киянам Московський університет — не указ... У паспорті, виданому М. В. Гоголю російським консульством у Римі в березні 1846 р., для проїзду в Неаполь і назад (цей документ уперше опубліковано у 2010 р.) його названо професором: “Объявляется через сие всем, и каждому, кому о том ведать надлежит, что показатель сего Господин Профессор Гоголь...”

У своїх творах Гоголь частенько звертався до героїв Табеля про ранги. Скажімо, в повісті “Невский проспект” читаємо: “На Невском проспекте вдруг настаёт весна: он покрывается весь чиновниками в зелёных вицмундирах. Голодные титулярные, надворные и прочие советники стараются всеми силами ускорить свой ход. Молодые коллежские регистраторы, губернские и коллежские секретари спешат ещё воспользоваться временем и пройтиться по Невскому проспекту...” Не можу не нагадати й про гоголівського героя, який написав про себе на папірці: “Коллежский советник Павел Иванович Чичиков, помещик, по своим надобностям”.

“Рукоприкладання свідків — за бажанням”

Наступна графа у церковній метричній книзі була сформульована так: “Рукоприкладство свидетелей записи по желанию”. Тобто, М. В. Гоголь міг і не заповнювати її, залишивши нас без автографу. Проте письменник власноручно записав: **“Верность записи свидетельствую восприемник новорожденного 8-го класса Николай Васил. Гоголь”**. Автентичність підпису підтверджена спеціалістами — написання букв і характерний гоголівський розчерк у кінці прізвища збігаються з уже відомими автографами письменника.

М. В. Гоголь познайомився з О. С. Хомяковим у лютому 1840 р. на літературному вечорі у Д. М. Свербєєва. Перебуваючи в Москві, письменник став свідком салонних сутичок О. С. Хомякова з західниками, зокрема, з І. С. Тургенєвим, але в суперечки він не втручався. У 1841—1842 рр. М. В. Гоголь відвідував О. С. Хомякова вдома — той жив на вулиці Арбатській. Скажімо, напевне відомо, що Микола Васильович обідав у нього 29 березня 1842 р. Відзначу, що М. В. Гоголь оцінив інтелект і ерудицію слов’янофіла. У Гоголевій записній книжці за 1846—1850 рр. занотовано: “Вопросы Хомякову: О крестьянах: вольных, господских, казённых и удельных, их внутреннем быте, правлении, правах и преимуществах, состоянии нравственности и духе, как результате [всего] быта”[3].

М. В. Гоголь, який був за кордоном, зустрічався з О. С. Хомяковим у липні 1847 р. в Емсі та Остенді. У серпні він провів його в Англію. З кінця 1848 р. і до смерті М. В. Гоголь мешкав у Москві на Нікітському бульварі в одного з найближчих своїх друзів графа О. П. Толстого. В цей час він особливо зблизився з О. С. Хомяковим, часто зустрічався з ним. Однією з близьких М. В. Гоголю людей стала дружина слов’янофіла К. М. Хомякова (сестра Гоголевого друга М. М. Язикова), з якою він познайомився також у 1840 р. У результаті подружжя попросило М. В. Гоголя стати хрещеним батьком їхнього сина Миколи[4], і він погодився. Через 169 років знайшовся автограф М. В. Гоголя, котрий документально підтвердив цей історичний факт, відомий із переказів та спогадів.

“Гоголь любив Малоросію...”

Невдовзі після хрестин — 4 березня 1850 р. — М. В. Гоголь читав О. С. Хомякову й Ю. Ф. Самаріну першу главу другого тому “Мертвих душ”[5] і це свідчило про високу довіру до друга. Сам О. С. Хомяков аналізував творчість М. В. Гоголя глибоко й блискуче. У 1859 р., зазначивши, що митець у Росії, наскільки здатен був мислити, мимоволі ставав в опозицію до російської дійсності, О. С. Хомяков висновував:

“Вищий від усіх своїх попередників за фантазією, за глибиною почуття і творчою силою Гоголь розділив ту ж долю. У перших своїх твореннях, живий, щирий, корінний малорос, він ішов не вагаючись, повний тих стихій народних, від яких, на щастя своє, Малоросія ніколи не відривалася. Глибока й простодушна любов дихає в кожному його слові, в кожному його образі... Інакше ставився Гоголь до нас, великорусів: тут його любов була вже відвернена; вона була більше вимоглива... Вона виразилася в запереченні, комізмі і, коли невдоволений художник став шукати ґрунт позитивний, той хитався під його ногами, а втомлива боротьба з самим собою, з відчуттям якоїсь неправди, котрої він перемогти не міг, зупинила його ходу і, можливо, виснажила його життєві сили... Гоголь любив Малоросію щиріше, повніше, безпосередніше... Над його життям і смертю... замислиться ще не одне покоління”.

Цікаві роздуми й висновки. Зокрема, О. С. Хомяков підтвердив, що московські інтелектуали були переконані: малорос Гоголь сміється з росіян іншим сміхом, ніж зі своїх земляків, бо у нього навіть смішні сторони їхні мають щось наївно-приємне.

Як відомо, М. В. Гоголь залишив у російській та світовій літературі хрестоматійно-знаменитий ліричний відступ (наприкінці першого тому “Мертвих душ”): “Русь, куда ж несёшся ты? дай ответ. Не даёт ответа”. Та ще — славнозвісний героїко-пафосний образ Росії-трійки: “Эх, кони, кони, что за кони!” Втім, найголовніше, найболючіше, що вирвалося з уст великого письменника, — це питання: “Что значит это наводящее ужас движение?” Бо замість відповіді про національну мету М. В. Гоголь зафіксував лише скажену скачку до неї... Відомо, що вистраждане питання виявилося роковим і для М. В. Гоголя: щоб творити, йому треба було ясно бачити російську перспективу і знати, куди він веде свого читача...

Сучасний московський українознавець В. І. Мироненко зауважує, що в гоголівському пасажі про Русь-трійку відображено “невиразне почуття, що живе десь у глибині української душі”, яка з обережністю й тривогою ставиться до російської ментальної звички їхати, не розбираючи дороги й зламавши голову. До речі, чи задумувалися ви над тим, що ліричний відступ автор озвучує як споглядач, людина зі сторони (української сторони), вона не є учасником російського польоту на конях, який наводить жах? Я згадав, що в одному з радянських фільмів сільський доморощений мислитель у виконанні М. О. Ульянова зауважив: “А в трійці хто? В трійці — Чичиков. Шулер...” Приголомшливе спостереження...

“Гоголь часто у нас буває...”

Повернемося до січня 1850 р. З цього місяця в сім’ї С. Т. Аксакова проходили вечори з українськими “варениками і піснями”, в яких брали участь М. В. Гоголь, М. О. Максимович і О. М. Бодянський. Занурення в українську пісню було справжнім оберегом М. В. Гоголя протягом останніх років і місяців його життя. Біда в тому, що він уже давно втратив системний повнокровний зв’язок із життєдайним українським джерелом його геніальної російськомовної творчості, а намагання вхопитися лише за соломинку малоросійської пісні його вже не врятувало[6].

Якраз у день хрестин, тобто 31 січня 1850 р., С. Т. Аксаков писав сину Івану: “...Гоголь... часто у нас буває, і разом із Максимовичем вони бувають такі веселі й забавні, особливо коли Надєнька[7] співає малоросійські пісні...” Зі свого боку, старша дочка письменника В. С. Аксакова розповідала брату: “У нас часто співаються малоросійські пісні, Гоголь майже кожного разу просить Надєньку співати... Цікаво бачити, яке сильне враження справляють на них рідні звуки. Вони зовсім забуваються і притупують ногами й якби були одні, здається, затанцювали б”[8].

Так от, 19 березня 1850 р. гостей прийшло більше у зв’язку з відзначенням дня народження М. В. Гоголя. Зокрема, на вечорі були присутні О. С. Хомяков і професор Московського університету, історик С. М. Соловйов. Господар, С. Т. Аксаков, розповідав синові у листі:

“Троє хохлів були чарівними: співали навіть без музики... Гоголь декламував, а решта хохлів робили жести й гикали... я, Хомяков і Соловйов любувалися виявами національності, але без великого співчуття: в посмішці Соловйова проглядало презирство; у сміхові Хомякова — добродушна насмішка, а мені просто було смішно й весело дивитися на них, як на чуваш або черемис... і не більше”[9].

Це маловідомі рядки, які має знати й пам’ятати кожен, хто цікавиться життям М. В. Гоголя й взагалі тогочасною визначною українською присутністю в Росії! До речі, коли в 1936 р. їх уперше було опубліковано, в коментарі по-радянськи категорично зазначалося, що вони написані в “характерному шовіністичному тоні”. Сильно сказано. Проте С. Т. Аксаков усетаки нюансував поведінку гостей, і в цьому цікаво розібратися. Напевне, не варто звинувачувати в шовінізмі самого С. Т. Аксакова. Нагадаю Шевченкові слова: “Все сімейство Аксакових невдавано сердечно співчуває Малоросії та її пісням і взагалі її поезії”. Добродушно, хоч і насмішкувато, спостерігав за веселими українцями й О. С. Хомяков... У вустах російського письменника найменування щирих друзів із України “хохлами” звучить хоч і не зневажливо, але ментально-зверхньо. Певно, що в їхній присутності С. Т. Аксаков цього не зробив би, а позаочі — запросто... Не кажу вже про презирливу згадку про “чуваш або черемис”...

Отже, безперечно, у цьому випадку вершки російської інтелігенції в особі С. Т. Аксакова, С. М. Соловйова й О. С. Хомякова на побутовому рівні виявили звичне ставлення до “малоросів” як органічної, втім, меншовартісної частини російського народу, що, на їхню думку, розчинюється в середовищі російської культури й літератури. Та й згадане щиросердне ставлення сімейства Аксакових до України не виходило за межі слов’янофільсько-імперського мислення. Між іншим, це можна переконливо продемонструвати на прикладі зі старшим сином письменника К. С. Аксакова, який, говорячи про М. В. Гоголя, твердив, що “только пишучи по-русски (то есть по-великорусски), может явится поэт из Малороссии...” Нагадаю, що задовго до написання цитованої фрази К. С. Аксаковим, Т. Г. Шевченко відповів йому й таким, як він, своїм “Кобзарем”. А ще Тарас Григорович якраз у час, про який у цій статті йдеться, 7 березня 1850 р., у листі до В. М. Рєпніної показав, як він ставиться до М. В. Гоголя: “Перед Гоголем должно благоговеть как перед человеком, одарённым самым глубоким умом и самою нежною любовью к людям!.. Я никогда не перестану жалеть, что мне не удалося познакомиться лично с Гоголем. Личное знакомство с подобным человеком неоцененно...”

“Цей вірш я заніс у свій журнал...”

Уперше ім’я О. С. Хомякова, який мав щастя не лише знати М. В. Гоголя, а й дружити з ним, зустрічаємо у Шевченковому

Щоденнику 4 вересня 1857 р. Тоді поет плив на пароплаві з Астрахані в Нижній Новгород, а його капітан В. В. Кишкін прочитав у каюті “декілька животрепетних віршів невідомих авторів і, між іншим, “Росія, яка кається” Хомякова. Глибоко сумний цей вірш я заніс у свій журнал...” Тарас Григорович записав увесь вірш, а цитую лише дві строфи:

В судах черна неправдой черной
И игом рабства клеймена,
Бесчестной лести, лжи тлетворной
И лени мертвой и позорной
И всякой мерзости полна!
.....
С душой коленопреклоненной,
С главой, лежащею в пыли,
Молись молитвою смиренной
И раны совести растленной
Елеем плача исцели.

Цей вірш було написано 1854 р., під час Кримської війни, він відразу став надзвичайно популярним завдяки критиці миколаївської Росії. Поширювався в рукописних списках. Опублікований у легальній пресі в 1860 р., уже після смерті О. С. Хомякова.

За радянських часів шевченкознавці занадто перестраховувалися, аби не допустити навіть найменшого натяку на позитивний поетів відгук про О. С. Хомякова. Наприклад, автори книги “Шевченко в Москве” (1989) стверджували щодо цитованого його вірша: “Никаких похвал ни в адрес стихотворения, ни в адрес его создателя — Шевченко видел подлинную цену такого “обличения””[10]. Таки бачив! І, тим не менше, похвалив. У Щоденнику 16 квітня 1858 р. занотував чітко, що Г. П. Галаган “записав прекрасний вірш Хомякова”. Тобто, вдруге! І Шевченко не тільки не заперечив, а й високо поцінував поезію О. С. Хомякова. В цьому контексті науково виваженим є пояснення І. М. Дзюби та М. Г. Жулинського, які пишуть, що “Шевченко був дуже толерантний до національних почуттів кожної людини, навіть “перебільшене” виявлення патріотизму він сприймав з розумінням, про що свідчать його відгуки про деякі тогочасні вірші О. Хомякова та Ф. Тютчева...”[11].

Інакше сприйняв хомяковський вірш Шевченків друг О. М. Бодянський, який у щоденнику 19 червня 1854 р. висловив позицію більшості москвичів-інтелектуалів:

“Чую, що О. С. Хомяков за свої вірші, з нагоди війни з Турцією, написані й звернені до Росії, отримав не тільки зауваження від уряду через генерал-губернатора, а навіть взята, кажуть, підписка чи просто чесне слово нічого не поширювати зі своїх віршів...

Правда вони дуже звучні, проникнуті невдаваним запалом любові до батьківщини, але, тим не менше, більшості були не по нутру, тому що містять в собі докори, хоч і справедливі, та зовсім недоречні, передчасні... Тут не до перелічення гидот, яких у нас, як і у всіх смертних, чимало, і не до турбот про винищення їх”.

О. М. Бодянський називав О. С. Хомякова “вискочкою” і наодинці зі щоденником зловтішався : “На веку — не на боку, достанется и хомяку”[12].

Втім, навіть О. І. Герцен характеризував О. С. Хомякова піднесено: “Ильей Муромцем, разившим всех, со стороны православия и славянизма, был Алексей Степанович Хомяков... Ум сильный, подвижный, богатый средствами и неразборчивый на них... Необыкновенно даровитый человек, обладавший страшной эрудицией...” С. Т. Аксаков схвалював поезію О. С. Хомякова, а його син І. С. Аксаков писав, що той у своїх творах висловив “ціле слов’янське віросповідання”. На цю оцінку “голови тодішнього панславізму” звернув увагу ще Шевченків біограф О. Я. Конисський.

“Зустрівся і познайомився з Хомяковим...”

В останній вечір перебування в Москві — 25 березня 1858 р. — Т. Г. Шевченко відвідав російського публіциста і видавця О. І. Кошелєва, який жив у власному будинку на Поварській вулиці. У Щоденнику занотував: “О 9-й годині вечора з Іваном і Костянтином Аксаковими поїхав я до Кошелєва, де зустрівся і познайомився з Хомяковим і з стариком декабристом к[н.] Волконським”. Т. Г. Шевченко не розповів про зустріч і розмову з О. С. Хомяковим, але це не значить, що він його проігнорував. Скоріше за все, поет більше захопився декабристом С. Г. Волконським. Знаючи про прірву між Шевченком і О. С. Хомяковим, я хотів би все-таки акцентувати увагу на тому, що поет у Москві мав змогу зустрітися з ідеологічним лідером слов’янофільства, на власні очі побачити талановиту людину, яку з часом оцінить різко негативно. Нерозумно й антиісторично применшувати масштаб О. С. Хомякова та інших російських інтелектуалів, з якими знайомився в Москві Шевченко, на тій підставі, що він із ними розходився, навіть діаметрально, в поглядах. Навпаки, пишатимемося тим, як вивищується над ними великий українець.

М. Гоголь. Портрет Ф. Моллера

На думку сучасних дослідників І. М. Дзюби та М. Г. Жулинського, “Шевченко швидко збагнув реакційність слов’янофільської ідеології та політичної практики змикання з клерикальним обскурантизмом, яке й висміяно у вірші “Умре муж велій в власяниці...”, де Хомякова прирівняно до мракобісів на зразок Аскоченського та митрополита Григорія”.

Справді, Шевченко залишив убивчу характеристику О. С. Хомякова у вірші-памфлеті “Умре муж велій в власяниці...” (1860), який є сатиричним відгуком на смерть митрополита петербурзького і новгородського Григорія (Постникова Георгія Петровича), відомого своїми випадами проти освіти, науки, преси, навіть проти малюнка жіночого плаття з візерунками у вигляді хрестика. У вірші, що пародіює “надгробний плач”, дісталося і видавцеві реакційно-монархічного журналу “Домашняя беседа” В. І. Аскоченському, і О. С. Хомякову, і журналу російських слов’янофілів “Русская беседа”...

Умре муж велій в власяниці.
Не плачте, сироти, вдовиці,
А ти, Аскоченський, восплач
Воутріє на тяжкий глас.
І Хомяков, Русі ревнитель,
Москви, оте[че]ства любитель,
О юпкоборцеві восплач.
І вся, о Русская беседа,
Во глас єдиний ісповєдуй
Свої гріхи.
І плач! і плач!

І. М. Дзюба і М. Г. Жулинський наголошують:

“У короткій сатирі-епіграмі Шевченко лаконічно і точно, з дивовижною проникливістю визначив деякі головні реакційні риси слов’янофільства взагалі і Хомякова зокрема: орієнтація на патріархальну, зрештою, міфічну Русь; протиставлення “православної” Москви як, мовляв, осередка “руської думки” зіпсутому Петербургові як джерелу революційних ідей; квасний, перебраний над усяку міру патріотизм; така ж надмірна ревність о православ’ї (саме тоді Хомяков вимагав “неизбежного исполнения обряда” в навчальних закладах); підміна суспільно-політичної критики абстрактним морально-релігійним каяттям...”[13].

Повну інформацію з цієї теми можна почерпнути в унікальній книзі І. М. Дзюби “Тарас Шевченко серед поетів світу” (2016), в якій є окремий розділ “Шевченко і Хомяков”.

О. С. Хомяков похований у Москві на Новодівочому кладовищі навпроти М. В. Гоголя.

Замість післямови

Нагадаю, що з персонажами нашого дослідження Т. Г. Шевченко дружив (О. М. Бодянський, М. О. Максимович) або принаймні був знайомий (С. Т. Аксаков і його сини та дочки, О. С. Хомяков) і лише з М. В. Гоголем йому не судилося зустрітися... За словами М. Г. Жулинського, “не зустрілися, не погомоніли. Не пожартували і не заспівали українських пісень...” Втім, енергетика високого Шевченкового шанування М. В. Гоголя перевершує все, на що були здатні близькі друзі письменника...

Привиджується мені, що новознайдений автограф М. В. Гоголя є не лише цікавим історичним артефактом, а й загадковим знаком українцям од непередбачуваного земляка. Бо ж у його творах, трапляється, говорячи словами Д. В. Павличка, “лисий дідько, що зненацька / Показує лице своє”.

Це ж так по-гоголівськи — саме зараз нагадати про себе з Москви. Справді, містично-мудрий Микола Васильович вважав, що в літературному світі взагалі немає смерті, і ті, які відійшли, втручаються у справи наші і діють разом з нами, як живі. Щодо М. В. Гоголя, то це цілком можливо.

Втім, я дозволю собі лише нагадати кілька Гоголевих одкровень щодо України, які, сподіваюся, припадуть до вподоби його щирим землякам. Як відомо, М. В. Гоголь любив Москву, але якось тихо зізнався: **“Моя бедная душа: ей нет здесь приюта...”** М. О. Максимовичу писав, що **“душа сильно тоскует за Украйной...”** У першій половині 1830-х рр. письменник замислив створення масштабної історії України, чого не сталося. Зате М. В. Гоголь залишив унікальний концепт про український народ, “набросивший свой характер и, можно сказать, колорит на всю Украину, сделавший чудо — превративший мирные славянские поколения в воинственные, известный под именем козаков, **народ, составляющий одно из замечательных явлений европейской истории...”**

М. В. Гоголь відчував себе генетично невіддільним від українського народу та української держави і не розчиняв Україну

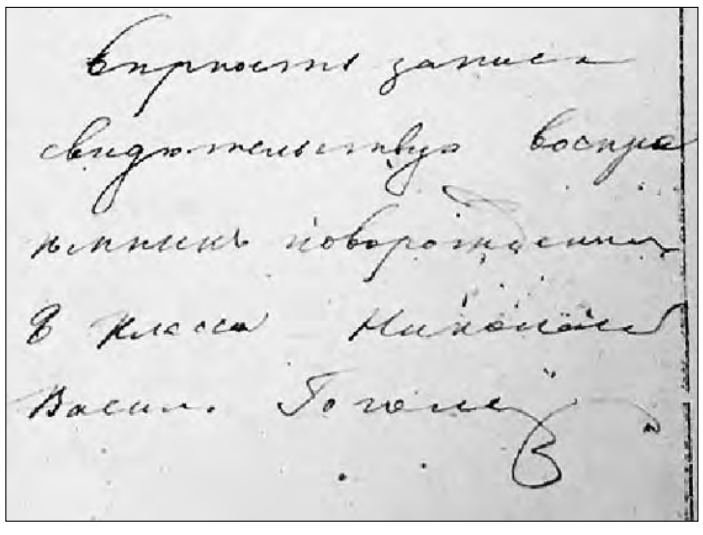

Новознайдений автограф М. Гоголя

в Росії, а розкрив усю велич природно-демографічного, географічного чинника:

“Но прежде всего нужно бросить взгляд на географическое положение этой страны, что непременно должно предшествовать всему, ибо от вида земли зависит образ жизни и даже характер народа. **Многое в истории разрешает география.**

Это земля, получившая после название Украины...”

Отже, М. В. Гоголь акцентував історичне значення географії України, як опису її землі й обрису її державної території. Хто міг подумати, що саме цей гоголівський текст особливо виявиться через понад 180 років...

Під усім цим можна безбоязно поставити Гоголеві слова з його нового автографа: **“Верность записи свидетельствую...”** Завершальну крапку Миколи Васильовича в цьому випадку треба взяти, по-моєму, з його записки до Ю.-Б. Залеського, написаної 1837 р. рідною мовою й підписаної так, як він ніколи не підписувався: **“Микола Гоголь”**.

Згадав Микола рідну мову,
Слова іскристі, мов алмаз.
Напевно, пригадався знову
Палаючий в огні Тарас.

І видно в літері скривленній,
Що автор б’є не навкосяк.
Бо знає — добре знає геній,
За що помер старий козак.

Дмитро Павличко.

Такі несподівані ремінісценції викликав у мене новознайдений у Москві автограф українця М. В. Гоголя.

———————

[1] Одна з трьох стародавніх церков, які розташовані безпосередньо на Арбатській вулиці (тепер — Арбат). Як писав Б. К. Зайцев, арбатці жили й помирали “между трёх обличий одного святителя — Николы Плотника, Николы на Песках и Николая Чудотворца”. Після їхнього знесення в 1930-х рр. Арбат занурився у бездуховність. А з початку XXI століття феномен Арбату був нерозривно пов’язаний з духовною діяльністю Культурного центру України в Москві, який вмістив у собі виставковий зал і бібліотеку, читальний і концертний зали, книжковий магазин, кінотеатр.

[2] Дзюба І. М. Шевченко і Хомяков // З криниці літ: У 3 т. — Т. 2. — К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. С. 217.

[3] Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений и писем в семнадцати томах. Т. IX. — Москва–Киев, 2009. С. 698.

[4] Хрещеник письменника М. О. Хомяков народився 19 січня 1850 р. Закінчив у 1875 р. фізико-математичний і юридичний факультети Московського університету. Землевласник, дійсний статський радник, державний діяч. У 1886—1895 рр. — смоленський губернський предводитель дворянства. На початку XX століття став одним із засновників партії октябристів, згодом — серед їхніх лідерів. У 1907—1910 рр. — голова Державної думи Росії III скликання. У 1918—1920 рр. — учасник Білого руху. Після громадянської війни емігрував у Королівство сербів, хорватів і словенців. Помер у Дубровнику 28 червня 1925 р.

[5] Нагадаю, що після спалення глав другого тому “Мертвих душ” М. В. Гоголь сказав українською мовою кріпосному хлопчикові з рідної Василівки, який служив йому у Москві в 1848—1852 рр.: “Негарно ми зробили, негарно, недобре діло”. То був останній сплеск української душі М. В. Гоголя в Москві. Наведені слова практично не згадують російські гоголезнавці, за винятком В. В. Вересаєва.

[6] Див. докладно: Мельниченко В. Ю. Гоголівська Москва: Авторська енциклопедія-хроноскоп. — М. : ОЛМА Медіа Групп, 2011; Його ж. Микола Гоголь у Москві. — К.: Либідь, 2013.

[7] Н. С. Аксакова (1829—1869) — молодша дочка С. Т. Аксакова, володіла музично-вокальними здібностями, виявила особливий інтерес до українських пісень. Т. Г. Шевченко занотував у Щоденнику 25 березня 1858 р., що “з насолодою слухав мої рідні пісні, співані Надією Сергіївною”.

[8] Інститут російської літератури (Пушкінський дім) Російської Академії наук, ф. 3, оп. 3, од. зб. 13, арк. 78 зв.; од. зб. 28, арк. 64—65.

[9] Гоголь Н. В. Материалы и исследования. — М.-Л.: Издательство АН СССР, 1936. Т. 1. С. 217.

[10] Карабутенко И. Ф., Марусич Л. Г., Новохатский М. И. Шевченко в Москве. Историко-литературный очерк. — К.: Радянський письменник, 1989. С. 66.

[11] Дзюба І., Жулинський М. На вічному шляху до Шевченка // Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 1. — К.: Наукова думка, 2001. С. 46.

[12] Докладно див. Бодянский О. М. Дневник. 1852—1857. — М.: Жизнь и мысль, 2006. С. 134—140.

[13] Дзюба І., Жулинський М. На вічному шляху до Шевченка. С. 47.

“Розуміння минулого — перший крок до розуміння майбутнього”.

Прозріння крізь тисячоліття

Василь КУШЕРЕЦЬ,
доктор філософських наук,
професор

Приверну увагу занадто тонкого, за визначенням Ліни Костенко, прошарку української еліти до цьогорічного видання письменника Вадима Пепи “Віч-на-віч з вічністю”. Насамперед автор поділяє міркування тих провидців, які вважають, що людина походить не з якоїсь там благодатної місцини в Африці, а появилася певного періоду в різних придатних для цього краях планети.

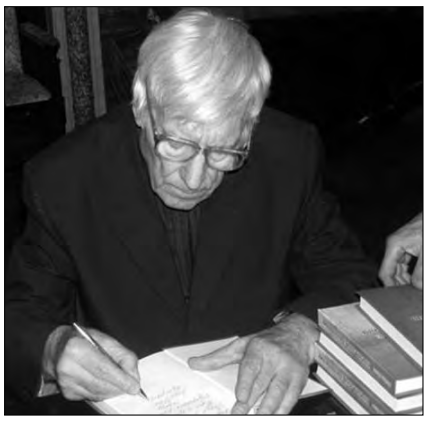

У тій частині тверді, де справіку сущі етнічні українські землі, археолог козацького роду Хведір Вовк 1907 р. відкрив найдавнішу в Європі пізньопалеолітичну стоянку мисливців на мамонтів, носорогів, північних оленів, диких коней та іншу крупну звірину. 1912 року на XIV Міжнародному конгресі з антропології та доісторичної археології вчений доповів про дослідження Мізинської археологічної культури на березі річки Десни, притоки Дніпра. Удостоївся за унікальне відкриття престижної міжнародної премії.

За радянських часів визнане в усьому світі ім’я намертво замовчувалося. Звичайно, це не сприяло розквіту археології в Радянському Союзі. Одначе пізнання не заціпеніло, набравши в рот води. Адже ще раніше, 1893 р., такі ж, як і в Мізині чи то в Мезині, бо ж обидві назви в ужитку, сліди мисливців на мамонтів виявив чех Вікентій Хвойка на вулиці Кирилівській у Києві. Куди ж було подітися від всесвітнього визнання Мізинської археологічної культури? Її вік, за різними оцінками, — з понад двадцяти тисяч років тому й до XIV тисячоліття до н. е. Охоплювала басейни Десни, Сейму, Дніпра, Дону, Південного й Західного Бугу, Дністра, Дунаю... Останній оспіваний в українській народнопоетичній творчості з такою любов’ю і таким високим натхненням, як ніким, ніде й ніколи більше.

На переконання автора твору, про який ідеться, Мізинську археологічну культуру сповна успадкувала Трипільська, за визначенням письменника, цивілізація. Відлуння з її розквіту доносять до сучасності колядки та щедрівки й пісні календарно-обрядових дійств. Колядки й щедрівки – явище суто українське. Не мають такого християни інших держав. Звучать дзвінкоголосо лише в Україні. Прославляння родючої рідної землі й усього, що вона дає роботящим рукам, криється глибоко в генній пам’яті одних із перших на планеті рільників, хліборобів.

Досліджують дивовижні здобутки Трипільської археологічної культури і тепер на Черкащині. За допомогою німецьких і польських археологів з надсучасною апаратурою окреслено межі протоміст з двоповерховими житловими будівлями. Рівного такому високорозвиненому немає в світі. Знайдено горн для випалювання посуду з глини та кераміки. Щоб застосувати подібне, еллінам знадобилося ще якихось троє століть.

Посилаючись на новітні відкриття, В. Пепа не приховує свого занепокоєння тим, що досі не оцінено прозірливість Т. Шевченка. Повернувшись 1845 р. після поневірянь чужими дорогами в Україну, в селі В’юнище неподалік славнозвісного Переяслава дивився віщим оком на страждання рідного народу. З невтримним гнівом у гостросатиричному творі “І мертвим, і живим, і ненародженним землякам моїм в Украйні і не в Украйні моє дружнєє посланіє” таврує супостатів, які “Людей запрягають В тяжкі ярма. Орють лихо, Лихом засівають”. Звертається до освічених: “спитайте Тойді себе: що ми?.. Чиї сини? Яких батьків? Ким? За що закуті?”

Щоб відповісти, навіть мудрому синові свого народу знадобилося не одне десятиліття. За лічені місяці до останнього подиху, в листопаді 1860 р., в зачині поезії “Саул” указав на головне з головного:

В непробудимому Китаї,
В Єгипті темному, у нас
І понад Індом і Євфратом
Свої ягнята і телята
На полі вольнім вольно пас
Чабан, було, в своєму раї.
І гадки-гадоньки не має,
Пасе, і доїть, і стриже
Свою худобу та співає...

“У нас” — так само, як у Китаї, Єгипті та понад Індом і Євфратом, — підкреслює В. Пепа, — чабан з гирлигою, яка стала скіпетром монархічної влади і посохом церковних ієрархів, випасав ягнята і телята, щоб з розвитком цивілізації взятися за орання-сіяння й золоте збирати збіжжя”. Нерозривні тисячоліття Мізинської і Трипільської археологічних культур успадковує український народ. Бо ж ті тисячоліття — від його предків, рідних і дорогих”.

На думку письменника, Т. Шевченко не випадково наголошує, що чабан “співає”. “Бо так йому на роду написано. Він — предтеча дивовижно співучого етносу”. Недарма ж українська мова визнавалася на міжнародних форумах не лише другою за милозвучністю після італійської, а й однією з найрозвиненіших та найбагатших у світі за словниковим складом і здатністю передавати найтонші відтінки людських відчуттів.

До пророчого від Т. Шевченка у книжці додається заявлене Лесею Українкою: “Люди й покоління — се тільки кільця в ланцюгу великім всесвітнього життя, а той ланцюг порватися не може”. Тож якою мовою співає “чабан було в своєму раї?” Письменник стверджує, що мова дається етносу раз і назавжди — з появою родів, єдинокровні з яких об’єднуються в племена, а з розвитком цивілізації заявляють себе єдиним народом. Від самонародження мова невпинно розвивається, збагачується. Або, за украй лихих обставин, знищується супостатами. Гірких прикладів скільки завгодно. Українська зазнала і зазнає кричущих бід і переслідувань. Аби розрізняти їхні сигнали наперед, нам треба знати, що сталося в минулому і чим це було спричинено. Розуміння минулого — перший крок до розуміння майбутнього.

“Віч-на-віч з вічністю” — книга не з таких, від якої можна зверхньо відмахнутися. Ідеться про визначальне, доленосне для українського народу й розбудови ним незалежної, самоврядної держави, омріяної не в віках, а в тисячоліттях. Чом би не висловитися фахівцям з галузей науки, які дотичні до осмисленого сміливою уявою письменника?

Чи не було б це спонукою до глибшого розуміння минулого не за один десяток тисячоліть. Мовиться ж, що без цього не збагнути, які ж шляхи-дороги торувати в майбутнє.

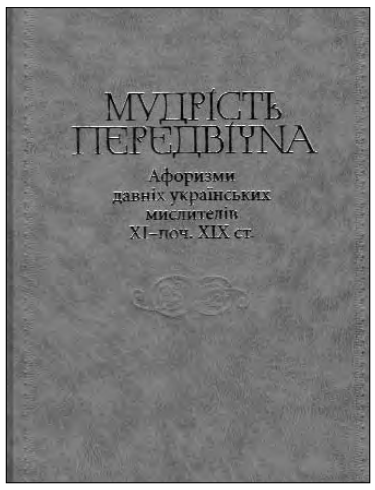

Мудрість передвічна

1000 примірників унікальної, найповнішої на сьогодні збірки афоризмів українських любомудрів **“Мудрість передвічна. Афоризми давніх українських мислителів XI—поч. XIX ст.”** — ювілейної книжки Валерія Шевчука — безкоштовно поповнили фонди публічних та університетських бібліотек, передані профільним науковим установам, закладам культури. Про це на прес-брифінгу в Інформаційно-виставковому центрі Музею Майдану розповіли директорка видавництва “Кліо” **Віра Соловйова**, президентка Української бібліотечної асоціації **Оксана Бруй**, проєктний менеджер Українського культурного фонду **Катерина Бова**, директорка публічної бібліотеки імені Лесі Українки м. Києва **Ольга Романюк.**

Торкнутись мудрості віків стає можливим із завершенням проєкту видавництва “Кліо”: **“Мудрість передвічна. Афоризми давніх українських мислителів XI—поч. XIX ст.”**, реалізованого за підтримки Українського культурного фонду (УКФ).

Вивчення історії нашої суспільної думки, найкращих зразків українського інтелектуалізму, який формувався в загальноєвропейському контексті — важливо для сучасного усвідомлення українцями своїх цінностей, історичної пам’яті, для творення вже модерного інтелектуалізму та сучасних правил співжиття зі світом. Здатність афористичного мислення вирізняють сучасну високорозвинену людину.

На знанні розмислів про засади української державності твориться сьогодні гідна українська нація.

“Мудрість передвічна. Афоризми давніх українських мислителів XI—поч. XIX ст.” — збірка афористичних висловів українських авторів, упродовж кількох десятиліть зібраних, перекладених, упорядкованих та прокоментованих відомим дослідником давньоукраїнської літератури, письменником, лауреатом Шевченківської премії — сучасним мислителем Валерієм Шевчуком. У серпні цього року йому виповнилось 80, і саме цю книжку Валерій Шевчук назвав своїм “ювілейним” виданням.

У ході реалізації проєкту видавництво “Кліо” провело низку презентацій видання для різних аудиторій на Книжковому Арсеналі-2019, BookSpace у Дніпрі, ювілейному творчому вечорі Валерія Шевчука, на 26 BookForum, Черкаському книжковому фестивалі. Заходи показали широкий суспільний інтерес до минулого української інтелектуальної афористичної думки.

Партнером видавництва в акції передачі книжок бібліотекам виступила Українська бібліотечна асоціація.

«Книжковий дворик на колесах»

Мирослава
ОЛІЙНИК (БУЧКІВСЬКА),
член НСЖУ

Коли львівський “Книжковий дворик”, професійно та гостинно ведений Любою Хомчак, закрився не з власної волі, місцеві (і не тільки) літератори, митці та відвідувачі книгарні були приголомшені...

Та із закриттям “Книжкового дворика” Люба Хомчак не “опустила руки”. Разом із однодумцями створила новий проєкт — “Книжковий дворик на колесах”. Назва “говорить” сама за себе...

Люба Хомчак відома не тільки на Львівщині, а й по всій Україні — насамперед як організаторка “Книжкової толоки” в її родинному невеличкому місті Миколаїв. Перша така Толока відбулася 2007 року. Поштовхом до створення книжкового проєкту був щорічний Книжковий форум або Форум видавців у Львові.

Багато разів разом із волонтерами “Дворик” вирушав у прифронтові зони на сході, пропагуючи українську книгу. Відвідав Краматорськ, Запоріжжя, Маріуполь, Херсон, Слов’янськ, Чернігів, Черкаси, Білу Церкву, Кременець, Червоноград, Моршин, Жовкву, Соснівку, Золочів, Полтаву, Тернопіль, а ще Закарпаття... У багатьох містах літературно-мистецький десант “висаджувався” навіть по тричі! І це за неповних п’ять років.

Мені ж вдалося поїхати з ними у Тернопіль. Право гіда в автобусі взяла у “свої руки” незмінний помічник Люби Хомчак у різноманітних культурних заходах — поетеса, краєзнавець, журналіст, громадська діячка, просвітянка з Жовкви Галина Фесюк. Її творчий доробок — 11 видань з науковими та краєзнавчими розвідками про Жовківщину, а також історичні та дослідницькі. А ще три збірки поезій... Вона ознайомила нас із метою поїздки та надала слово художниці-дизайнерці з Литви, мешканці міста Стрий, Ізоліні Франків та поетесі, журналістці Мирославі Олійник.

Історія Тернополя має понад 450 років. Ми оглянули пам’ятки архітектури національного значення, головні сакральні та мистецькі об’єкти в центрі міста. Подивувала зменшена копія парафіяльного костелу Матері Божої Неустанної Помочі. Чому копія? Та тому, що храм у стилі неоготики, зведений 1908 року, 1954-го, за рішенням радянської влади, “просто” підірвали, а на його місці збудували ЦУМ(!). Автором ідеї створити бронзовий макет знищеної пам’ятки є Тарас Цікляняк.

Милувалися чудовими пам’ятниками Тарасу Шевченку, Івану Франку, Данилу Галицькому, Соломії Крушельницькій. Величний бронзовий пам’ятник видатній оперній співачці — перший пам’ятник жінці в Тернополі і перший пам’ятник-монумент Соломії у повний зріст у світі (заввишки 3,8 метра, вагою 3,5 тонн).

А ви плавали по Тернопільському озеру? А ми плавали! Озеро або став — штучна водойма, створена на місці боліт на річці Серет 1548 року, і йому стільки ж років, як і Тернополю. Та найголовнішою нашою метою було відвідання бібліотеки-музею “Літературне Тернопілля” (бібліотека-філія № 2 для дітей). Із зачудуванням ми слухали провідного бібліотекаря Оксану Лехіцьку, яка розповіла про славетні постаті Тернопільщини (кардинал Йосип Сліпий, Іван Пулюй, Лесь Курбас, Соломія Крушельницька, Ярослав Стецько...) і як вони гордяться ними. Про те, що тут постійно проводяться екскурсії, виставки, презентації, майстер-класи, фестивалі, конкурси. Прийшла на зустріч із нами й відома письменниця Ірина Мацко. Тернополем нас “водив” Сергій Синюк — прозаїк, поет, літературознавець, краєзнавець та журналіст.

Наостанок відвідали Збаразький замок на Замковій горі, споруджений у XVII ст. за проєктом

Любов Хомчак

італійського архітектора Вінченцо Скамоцці.

Всю екскурсію нас професійно супроводжувала Ірина Музичка.

Вже у серпні Люба Хомчак відкривала у рідному Миколаєві VI Всеукраїнський симпозіум скульпторів — серпнева містерія “Пробудження каменю”. А почалося все з того, що Люба Хомчак разом із відомою скульпторкою зі Львова Катериною Немирою вирішили відродити давнє ремесло. Так у місті виник Парк скульптурних творів. Звичайно, проєкт реалізується за підтримки міської влади.

Нині “Книжковий дворик на колесах” повернувся з тижневої мандрівки Європою “Від серця до серця” — Прага, Відень, Флоренція, Рим, Венеція, Любляна. У кожному місті творчий екіпаж зустрічався з українською діаспорою.

Для всіх Сашко став рідним…

Була це дивовижна людина великого, яскравого і глибоко українського таланту. Художник з великої букви, з тих митців, які стають негаснучими зірками в історії національної і, без перебільшення, — світової культури. 16 жовтня йому, Олександрові ІВАХНЕНКУ, виповнилося б сімдесят. Подаємо уривок зі спогадів про побратима художника Олександра МЕЛЬНИКА.

Олександр Івахненко з донькою Марічкою

На Чернігівщині під Прилуками, в селі Манжосівці, на подвір’ї вже старої хати стоїть самотньо могутній сімдесятирічний дуб. Віриться, він ще довгі-довгі роки, а то й віки, поглядатиме з висоти свого верховіття на Манжосівку, до кінця свого віку сторожачи ту хатину, вже назавжди покинуту господарями — Вірою Миколаївною і Іваном Васильовичем, що й посадив його тут 1949 року на честь народження коханого сина, єдиної дитини в родині, гордості батьків — малого Сашка.

Уже й Сашка, який останнім часом повертався до рідного дому щовесни після Великодня на Проводи, аби пом’янути батьків на дбайливо упорядкованих ним могилах, уже й його не дочекається. Бо на початку теплого квітучого червня 2014-го року назавжди пішов від нас і він. Ніби спокійно заснув після клопітного дня, як і його батько, який, попоравши на зиму бджоли, зайшов увечері до хати і, сказавши, що приляже відпочити, бо притомився, задрімав і вже не прокинувся. Кажуть, такої смерті у Бога треба заробити.

Я пам’ятаю того дуба ще молодим, струнким, десь, мабуть, п’ятнадцятирічним, як і Сашка. Тоді ми вперше приїхали на шкільні канікули в гості до його батьків. По тому, як вони нас приймали, яке то було для них свято — приїзд сина, я відчув, як їм було сумно без нього самим у хаті, як вони не хотіли малу дитину після 5 класу відпускати від себе одну до Києва між чужі люди і то, напевно вже знаючи, що назавжди. Але мусили скоритись незламній волі малого — стати художником. Те прагнення, мабуть, посіяв у дитячу душу добрий учитель Іван Макарович Трінчук-Задорожний у Прилуцькій художній студії і надійно підтримав уже в Республіканській художній середній школі талановитий педагог Сергій Михайлович Гончар. Хоч учнів у них було десятки, Сашко ж завжди був першим, і першим номером (із найбільшою кількістю балів) вступив до художнього інституту (я, до речі, останнім). І в інституті був першим у майстерні книжкової графіки, яку вели Василь Ілліч Касіян та Василь Якович Чебаник. А у творчих майстернях Академії мистецтв уже був єдиним і улюбленим учнем Михайла Гордійовича Дерегуса.

Знаю лише одиниці митців, які настільки віддавались би роботі, майже повністю ігноруючи буденні, звичайні людські турботи, саме вони — наші найвидатніші митці, і він серед них один із найвидатніших. Це, очевидно, результат життя, зафіксований у кількох рядках біографії і творчих звершень у енциклопедії чи Вікіпедії, що залишиться для нащадків разом із ілюстрованими книгами, монументальними розписами і картинами в музеях, приватних збірках, людських домівках. Але це не життя. Життя обірвалось і зникло. Ми вже не почуємо його живого голосу, не відчуємо тепла рукостискання. Ніхто уже так як він прискіпливо і професійно не допоможе організувати експозицію бієнале “Україна від Трипілля до сьогодення...”, проганяючи мене геть, щоб не заважав зі своїми дилетантськими пропозиціями автора проєкту. Не посадить чорнобривці навесні на могилі дружини, не переживатиме за доньку, не радітиме, щасливий, сонечком-внучкою.

Залишились лише спогади. У мене дуже чіткі й детальні, тепер щемливі до болю. Починаючи від знайомства в художній школі (ми вчились у паралельних класах), коли він першим підійшов до мене на перерві... Поїздки до його батьків і до моїх діда й баби... Вступ до інституту... Перша літня практика в Каневі і по її закінченні піша мандрівка босоніж, починаючи з Чернечої гори вгору по Росі через Корсунь-Шевченківський (де взулися нарешті, бо порозбивали ноги до пухирів), через Богуслав до Ольшаниці (де взяли за останні копійки квитки на електричку до Фастова), а звідти вже в мою рідну Офірну, де нарешті виспались у ліжку, бо останні кілька ночей спали на скирдах, на які ще треба було по-альпіністськи забратись. Ідучи вже й ночами, горланили складений у дорозі “марш”: “Два Сашки Івановичі у похід пішли Гей понад Россю річкою босії пішли!” Пісня та була довга, бо кожному селу чи місту, яке проходили, присвячували куплет...

Найсвітліші спогади про практику після другого курсу в Карпатах у Верховині, де жили на горищі в родини Марічки Хімчак, у якій під час зйомок “Тіней забутих предків” жив Якутович (Марічка його тоді хрестила), бували Параджанов і Миколайчук, а гуцульська говірка за кадром у фільмі — то голоси Марічки і її матері Явдошки. Тепер у хаті батьків Марічки музей “Тіней забутих предків”. Саме цій гуцулці завдячує своїм ім’ям Сашкова донька Марійка, на чому я наполіг як хрещений, всупереч бабусі Настуні, яка хотіла назвати Лесею, і бабусі Вірі — Оксаною.

А скільки спогадів про інститут, про однокурсників: Борю Негоду, Юлія Скакандія, Юру Лесюка, Катю Горбняк — це був невеличкий українськомовний осередок у зросійщеному ВНЗ... В інституті, якщо тепер, з відстані прожитого, обернувшись глянути — шість років не навчання, а якогось дивовижного, тривожного і щасливого, часто безсонного, молодого лету і злету до вершин майстерності (це про Сашка, звичайно, не про мене). Бо справді, однією з вершин української книжкової графіки стала його дипломна робота — ілюстрації в техніці офорта до “Зачарованої Десни” Олександра Довженка.

Коли Сашко почав працювати над дипломом, поїхали в Сосницю. Зупинилися у батьків Галі Карети, однокурсниці з архітектурного факультету, а потім жили і працювали у наметі на березі справді зачарованої Десни. Довелося позувати Сашку для образу Довженкового батька.

Пам’ятаю, Сашко задумував, компонував у макеті книжки ілюстративний ряд як кінострічку, що проходила б паралельно з текстом, ніби з широко розгорнутими титрами. Але в завершенні вийшов ще більший синтез, навіть у тональному звучанні ілюстрацій.

Згадуються поїздки в Москву — і під час навчання у школі та інституті, і пізніше. Там у нас були уже вироблені свої маршрути по музеях, виставкових залах і книгарнях, зустрічі з Оксаною Павленко, які на формування Сашка як художника справили, по-моєму, ще більший вплив, ніж його великі вчителі. Уже в ілюстраціях до збірки поезій Тараса Шевченка “Садок вишневий коло хати” в техніці кольорового лінорита з’являється така характерна для школи Бойчука напруга у статиці, що стане визначальною для всієї подальшої творчості Олександра Івахненка. Саме використавши основи, “канони” бойчукізму, йому вдалося в “Поемах” (1984) та двотомнику “Поезії” Шевченка (1988) передати образотворчо силу напруги поетового слова. Тож цілком закономірно він 1989 року став наймолодшим, сорокарічним, лауреатом Шевченківської премії. І, звичайно, зрозуміло, чому саме його мудрий Михайло Дерегус рекомендував на виконання монументальних розписів у Канівському музеї Тараса Шевченка.

Як художнику-ілюстратору, так і монументалісту доводиться вживатися в образи певного автора, іншого часу, враховувати архітектоніку книги, будівлі, тобто передавати чужі почуття, підлаштовуватися під час, у якому не жив. Для Івахненка у цьому, слава Богу, проблеми не було, бо відчуття світу малими Сашком Довженком і Сашком Івахненком, попри різницю у часі, знаю, не відрізнялись. Вони діти одного світу, одного роду — українського, безмежно закохані у свій край, в рідних людей — простих, щирих і в тому прекрасних.

А Шевченко для нього не був просто автором, як і для кожного українця, що усвідомлює себе дитиною свого народу. Сашко усвідомлював. Зі школи, хоч цього не вимагала шкільна програма, знав напам’ять поетове “Посланіє і мертвим, і живим, і ненародженним...” — усю поему, і не тільки її, звичайно. Тож уживатися в світ Шевченка йому не довелося.

І все ж, найбільше його самовираження — в останніх творах станкового живопису. В них він передавав власні почуття. Вони — його авторська висока образотворча поезія. Вони — голос його душі.

Ще тільки повернувшись із “війська”, живучи в гуртожитку заводу “Арсенал”, Сашко часто заходив, як каже мама, запитував, чи я дома. І хоч мене не було, залишався — його вже більше цікавила компанія моєї сестри Наталі, просто скромно запитував мене. Врешті вони одружилися. Так ми стали родичами, а згодом кумами. Для нашого великого роду, для всіх моїх рідних і Сашко став рідним...

Кажуть, людина живе доти, доки її пам’ятають. І справді, в моїй пам’яті мої дід і баба досі живі, я пам’ятаю тембр їхньої мови, ходу, звички, характерні рухи... А для моєї доньки їх живих нема. Живими вона їх не застала, знає лише по фотографіях. Вони живуть лише зі мною, в моїй пам’яті. Сашко також буде зі мною до кінця.

Ще одна висота Валерія Марчака

У селі Шепилове на Голованівщині відкрито приватний Музей культури побуту.

Сергій ПІДДУБНИЙ

Відомий художник, педагог та громадський діяч зі Львова професор Валерій Марчак створив вражаючі живописні й монументальні праці — чого варті, наприклад, його картина “Мати Берегиня”, яка тримає на вишитому рушнику українську хату, що вивела в світ багатьох геніїв українського народу, та мозаїка на фасаді одного з корпусів Львівського медичного університету. Він заснував Академію дизайну, написав унікальний посібник для майбутніх художників “Про малярство”. Працюючи в інституті прикладного та декоративного мистецтва (нині Академія мистецтв), виховав сотні художників та дизайнерів...

Запорука успіхів Валерія Феофановича — високий професіоналізм, наполегливість, вимогливість до себе, постійне самовдосконалення, завзятість і невичерпна любов до України. В тому, чого досяг, велика заслуга Львова — центру української культури. Проте ніколи не забував материнський край — Голованівщину.

Вісім років тому за кілька кілометрів від рідного Голованівська він придбав сільську хату з метою створити тут культурно-просвітницький центр. І ось 18 жовтня ц. р. під егідою Української Академії дизайну відбулося відкриття головної частини такого центру — Музею культури побуту українського народу.

В. Марчак назвав три головні мети діяльності Музею: просвітницька — ознайомлення з побутовою культурою українців загалом та Голованівського краю зокрема; навчальна — дати поняття про створення побутової народної культури в сучасних умовах глобалізації учням початкових класів; виставкова — ознайомлення мешканців краю з мистецтвом минулого та сучасності. Також творець нового музею пообіцяв давати безкоштовні майстер-класи всім охочим навчитися малювати.

Валерій та Володимир Марчаки

В урочистостях з нагоди відкриття Музею взяли участь керівники району, села, артисти Голованівського будинку культури, друзі й родичі художника. Багато учасників свята отримали книжку-загадку українських народних казок з його ілюстраціями та каталог його робіт “Валерій Марчак. Картини життя і творчості”.

“Справжній художник завжди висловлює те, що думає, не боячись розтоптати існуючі норми”.

Степан Жиляк: митець, який витворює українське бачення у скульптурі

Андрій БУДКЕВИЧ,
історик мистецтва

Степан Жиляк — митець, якому чужа філософія споживацького способу життя, він не сприймає і не приймає лицемірство, фальш, облуду, чи не тому звертається у творчості до видатних постатей нашого народу, державних і духових провідників — короля Данила, першого генія українства — Тараса Шевченка, Григорія Сковороди, Дмитра Яворницького, Миколи Гоголя...

Дивишся на роботи автора і гадка зринає: вони дуже українські. Одним із найвагоміших чинників впливу є мова (хай і непрямим). Науковець з берегів Дніпра Василь Шевцов переконує: “Якою мовою ми спілкуємося, такою мовою думаємо, такі й результати творчості думки. Мова не просто інструмент спілкування, це “програмний пакет” вирішення задач, призначення певному етносу”.

Про архіважливість мови у творчості писав і мислитель Р. Кісь: “Де немає повноводного українського мовленнєвого русла, де творець культури (художник, літератор, режисер, архітектор) не “купається” у живих комунікативних потоках рідного мовлення, не занурюється у “своє” спілкування — там його психокультурне життя неминуче розконцентровується чи того гірше — розщеплюється, роздвоюється. Формотворення починається вже у мовленні. Етос мовлення — це і є етос самої культури, і він — подібно до пахощів — хоч і не видимий, але пронизує собою геть чисто усе, усі культурні структури — зокрема і творчість художника, і письменника, і скульптора...”

Справді, за допомогою асоціативного ореолу мови митець створює свій індивідуальний український світ.

Блукає у творчих спільнотах думка, — що в мистецтві нічого нового не може бути створено, але хто дуже прагне, той знайде, як зуміти бодай промовити по-своєму, віднайти свою вузьку стежину. В думках нерідко триває гарячковий пошук, як саме втілити певну ідею. Якщо ж ця особлива напруга зникне, то і сам творець стане спокійним, навіть збайдужілим, застиглим, як бронза...

Михайло Гаврилко (призабуте ім’я талановитого українця воскресив для нас письменник Р. Коваль) — український скульптор, художник і літератор початку XX століття зауважував: “Техніку вважаю не ціллю, а тільки способом, техніка є зброєю артиста, як меч у вояка, а ціллю творчости — композиція...”

Зупинімо ж свою увагу на деяких роботах скульптора. Він неодноразово створював образ Т. Шевченка, волхва і національного Пророка. Великий Тарас у витворах митця і в молодому віці, і у зрілі роки наділений зором, поглядом езотерика, він має дар будителя, є вчителем народу, до заповітів якого не надто дослухаємося...

Вираз обличчя і вся постать Миколи Гоголя ніби промовляє про високість поривань і думок письменника, може, і про роздвоєність його єства. Ймовірним бачиться і.... потужне прагнення рвонути геть з холодного і чужого Петербурга до рідних земель Полтавщини?..

Ганна Горенко (Анна Ахматова) — поетка українського родоводу, хоча й не дуже це визнавала. Витончена жіноча натура, вираз обличчя оповитий сумом, але й повний рішучості, хіба не в такі миттєвості народжуються подібні рядки?...

“Та клянусь тобі янгольським садом,
Чудотворною іконою клянусь
І ночей наших полум’яним чадом —
Я до тебе ніколи не повернусь”.

Липень 1921 року (переклад мій. — А. Б.)

Степан Жиляк у співпраці з архітектором В. Шульгою, консультуючись у професора С. Стороженка, створив пам’ятник до 350-ліття Жовтоводської битви, який встановили 28 червня 1998 року у селі Жовтоолександрівці Січеславської області.

Перебуваючи у робітні скульптора, до речі, уродженця Івано-Франківщини, котрий від 1982 року мешкає і творить у Дніпрі, ще і ще раз вдивляюся у скульптурні роботи: “В’їзд у Єрусалим”, “Літа минають”, “Мамині руки”, “Двоє”... Не оминеш увагою “Чорногору”, що створена у вигляді оголеної жінки, “Скіфська мадонна” чарує, “Зоряна” створена автором на свій лад, але помітний тонкий вплив великого Архипенка...

Зізнаймося самі собі: нині, завдяки руйнівному впливу ЗМІ, передусім ТБ, у більшості втрачене бачення і відчуття справжньої краси. Мистецтво у масі сприймається на противагах — “подобається” чи “не подобається”. Буває, глядачі дивляться на твори очима місцевих мистецтвознавців, які дотепер грішать “радянським” (московським) світоглядним баченням і мисленням. Немає тієї поваги до людей, котрі в самотності несамовито уречевлюють у пластиці свою душу. Та не потрібно засуджувати цю публіку, провина ж бо лягає на її виховників...

Роки не йдуть, а мчать, завдання митці ставлять перед собою вагомі — вдосконалюватися, продовжувати експерименти і творити. Залишається дослухатися до значимих рядків із заповіту О. Родена:

“Пристрасно любіть своє покликання. Немає нічого прекраснішого за нього. Воно значно піднесеніше, ніж думає міщанин.

Художник подає великий приклад. Він пристрасно любить свою професію: найвища нагорода для нього — радість творчості. Шкода, в наш час дехто зневажає, ненавидить свою роботу. Та світ буде щасливим тільки тоді, коли у кожної людини буде душа художника, інакше кажучи, коли кожен знаходитиме радість у своїй праці.

Мистецтво — прекрасний урок щирості. Справжній художник завжди висловлює те, що думає, не боячись розтоптати існуючі норми. Тим самим він вчить щирості собі подібних...”

СЛОВО Просвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом!
ПЕРЕДПЛАТА—2020
Вартість передплати
(з доставкою і поштовими витратами):
Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 77

на 1 місяць	19 грн 82 коп.	на півроку	107 грн 32 коп.
на 3 місяці	56 грн 86 коп.	на рік	209 грн 94 коп.

Засновник:
Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво КВ № 4066 від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Головний редактор
Микола ЦИМБАЛЮК

Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова), Павло МОВЧАН, Олександр ПОНОМАРІВ, Миколо ТИМОШИК, Георгій ФІЛІПЧУК, Микола ЦИМБАЛЮК, Іван ЮЩУК

Заступник головного редактора з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел/факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК

Відділ культури
Едуард ОВЧАРЕНКО

Відділ коректури
Ольга ЖМУДОВСЬКА
Ірина СТЕЛЬМАХ

Комп’ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Володимир ЖИГУН

Інтернет-редактор
279-39-55

Черговий редактор
Едуард ОВЧАРЕНКО

Бухгалтерія
279-41-46

Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua

Надруковано в ТОВ “Мега-Поліграф”, 04073 м. Київ, вул. Марка Вовчка, 3.

Листування з читачами — тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори.
Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів.
Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів.
При використанні наших публікацій посилання на “Слово Просвіти” обов’язкове.
Індекс газети
“Слово Просвіти” — 30617